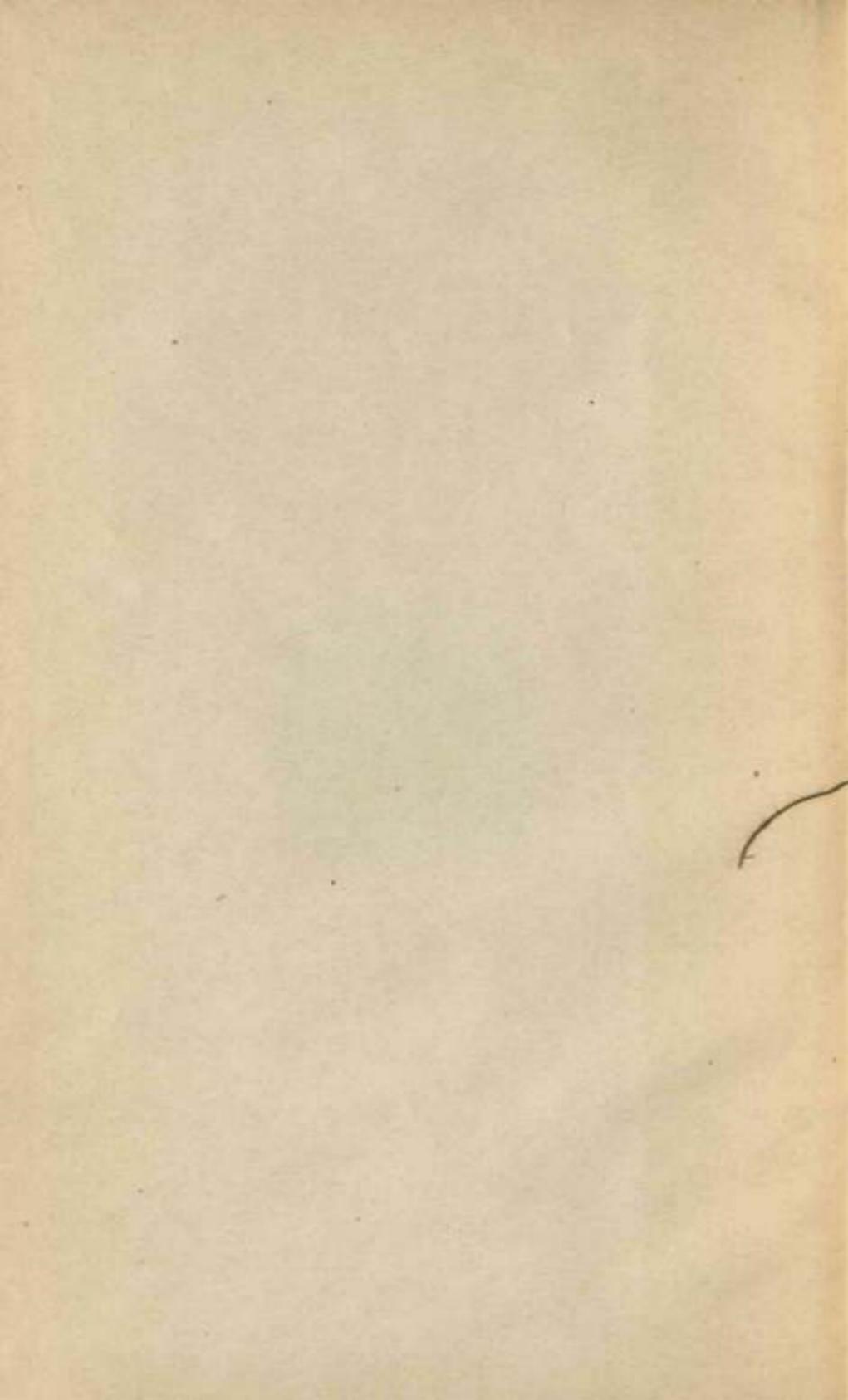

WARBURG INSTITUTE

FH1 80

*4
t
i
80*

DE

SIBYLLARUM INDICIBUS.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

ALMA LITTERARUM VNIVERSITATE

GRYPHISWALDENSI

AD

SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE CAPESSENDOS

DIE XXVIII. MENSIS IULII ANNI MDCCCLXXIX

H. XII.

VNA CUM SENTENTIIS CONTROVERSIS

PUBLICE DEFENDET

SCRIPTOR

ERNESTUS MAASS

POMERANUS

ADVERSARIJ ERUNT:

FR. TANK, CAND. PHIL.

R. GÄEDE, CAND. PHIL.

G. KNAACK, SEM. REG. PHIL. SEN.

GRYPHISWALDIAE, MDCCCLXXIX.

Graecum non videretur esse, e barbara quadam lingua reperteret [*καὶ ὑπὸ τῶν Αἰβύων Σίβυλλαν ὄνομασθηται*]. Unde etiam factum est, ut Libycam ceteris anteponeret, quippe quae ceteris nomen dedisset.

Aperta igitur est ratio — nimis illa quidem quaesita ideoque improbanda — quae in recensendis Pausaniae Sibyllis obtinuit!

At quotiescumque in ceteris periegeseos partibus oracula Sibyllina adscripsit, nunquam plures sed unam semper novit Sibyllam, non aliter quam Heraclitus Aristophanes Plato alii innumeri. Etenim II, 7, 1 Rhodi motum refert Sibyllam praemonuisse diu, antequam accidisset¹⁷⁾. Cuius Sibyllae? Libycaene an Troiana? An cuius illud est vaticinium? Quattuor enim acriter et artificiose ipse distingui iubet Pausanias. VII, 8, 8 non sine deo adfirmat Sibyllam de interitu regni Macedonii esse praelocutam¹⁸⁾. Iterum scire vellem, quam ex quattuor illis intellegat, praesertim cum de Macedonibus et Persicae¹⁹⁾ [i. e. Babyloniae] et Erythraeae²⁰⁾ vaticinia circumferrentur. At quoniam ita plane loquitur, quasi una tantummodo Sibylla exstitisset, necessario concludo non plures ei illa scribenti innotuisse. Quam concludendi necessitatem minime ii defugient, qui Σίβυλλαν pro Σ. τινα dictum esse censebunt. Immo cum ii, quos unam cognitam habuisse constat, velut Plato²¹⁾, Σίβυλλαν pro τὴν Σίβυλλαν scriptitave-

17) καὶ Ρόδιοις ἔσεισθη μάλιστα τῇ νῆσος, ὥστε καὶ τὸ λόγιον τετέλεσθαι Σίβυλλῃ, τὸ ἐς τὴν Ρόδον ἔδοξεν.

18) τὰ ἐς Μακεδόνας δύναμέν τε, τὴν ἐπὶ Φιλίππου περιεβάλλοντο τοῦ Ἀμύντου, καὶ ᾧς ἐπὶ Φιλίππου τοῦ ὑστέρου τὰ πράγματα σφίσιν ἐφθάρτη, Σίβυλλα οὐκ ἄνει θεοῦ προεθέσπισεν· ἔχει δὲ οὕτως τὰ χρησθέντα· [sequitur oraculum].

19) Varro l. c.: *Primam fuisse de Persis, cuius mentionem fecerit Nicanor, qui res Alexandri Magni scriptis.*

20) Callisthenes apud Strabonem p. 814.

21) Phaedr. p. 244 ἔὸν δὴ λέγωμεν Σίβυλλάν τε καὶ ἄλλους, θεοὺς μαντικῆς χρώμενοι ἐνθέω πολλά δὴ πολλοῖς προλέγοντες εἰς τὸ μέλλον ὕρωσαν, μηκύνοιμεν ἀν δῆλα παντὶ λέγοντες.

I. Sibyllarum indicum conspectus.

De Sibyllarum numero variae admodum et inter se discrepantes sunt veterum sententiae. Vnam alii, alii duodecim fuisse censem, alii alios qui inter istos terminos interiacent numeros probant. Constat enim unam Heraclito, qui omnium primus Sibyllam nominavit [fr. XII Bywater] Euripidi [p. 402 Nauck] Aristophani [Pac. 1095 et 1116] Platoni [Phaedr. p. 244] aliis innotuisse; complures qui distingueret, primus videtur Heraclides Ponticus in libro περὶ χρηστηρῶν exstitisse scil. thræam, Phrygiam, Helleponiticam¹⁾. Et duas quidem —

1) Clemens Alex. strom. p. 139 S. καὶ οὗτε γε μόνος οὗτος [Moses], ἀλλὰ καὶ τῇ Σίβυλλᾳ Ὀρφέως παλαιοτέρᾳ λέγονται γάρ καὶ περὶ τῆς ἑπονυμίας αὐτῆς καὶ περὶ τῶν χρησμῶν τῶν καταπερφυμισμάνων ἐκείνης εἶναι λόγοι πλείους. Φρουρίαν τε οὐσαν κεκλήσαντες Ἀρτεμίν, καὶ ταύτην παραγομένην εἰς Δελφοὺς ἔδισαν.

ἀ Δελφοῖς, θεράποντες ἐκτερόλου Ἀπόλλωνος·
τὴλον ἄγω χρήσουσα Διός νόον αἴγισθο·
αὐτοκαταγγήτῳ κεχαλωμένη Ἀπόλλων.

Ἴστι δὲ καὶ ἄλλη, Ἐρυθραῖα Ἡροφίλη καλούμενη· μέμνηται τούτων Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν τῷ περὶ χρηστηρῶν. Accedit Varro [Iaestant. inst. 1, 6]: octavam Helleponiticam in agro Troiano natam rivo Marpesso circa oppidulum Gergithum, quam scribit Heraclides Ponticus Solonis et Cyri fuisse temporibus. — Problemata Aristotelea neque Heraclidis aetatem superant nec plures Sibyllas testantur cf. p. 954 a 36 Bekker: πολλοὶ δὲ καὶ διὰ τὸ ἔγγυς εἶναι τοῦ νοεροῦ τόπου τὴν θερμάτητα ταύτην νοσήμασιν ἀλίσκονται μανικοῖς η̄ ἐνθουσιαστικοῖς, διὸν Σίβυλλαι καὶ Βάκιδες καὶ οἱ ἔνθεοι γίγνονται πάντες. — Aristoteles ipse quid de Sibyllis senserit, nescio. Nam quod Suid. s. v. narrat Sibyllam Erythraeam τὸ τρίγωνον εἶδος λύρας lavenisse, non recte D. Volkmannus [de Suidae biographicis I Bonn. 1861 p. 11 sqq.] ad Aristotelis librum περὶ ποιητῶν revocavit, quoniam Sibyllarum memoria primitus nunquam cum poetis coniuncta erat.

ut ordine progrediar — doctus Martiani Capellae auctor Erythraeum et Troianum recensuit²⁾. Tres praeter Heraclidem Philetas Ephesius³⁾ ceteroquin obscurus et Bocchus Neronis aequalis⁴⁾ exhibent ita quidem, ut Delphicam faciant primam,

Vnam etiam novit Scam o Mytilenaeus περὶ εὐρημάτων scriptor — quem Hellaoici filium credit esse Wilamowitzius — qui Ath. XIV p. 637 Sibyllam' primam narrat usam esse sambuca. — Idem valet de Callistheno cf. Strabo p. 814: περὶ δὲ τῆς εὐγενείας [Alexandri] καὶ τὴν Ἐρυθραῖν Ἀντινοῦδα φῆσιν [Callisthenes] ἀνειπεῖ· καὶ γὰρ ταῦτην ὁμοίαν γενέσθαι τῇ παλαιᾷ Σιβύλλῃ τῇ Ἐρυθρᾳ. cf. p. 645. Patet Athenaidem a Callistheno dici non Sibyllam' sed fatiloquam quasi Sibyllam'.

2) II p. 159: *alii quoque huius generis homines in divinandi usum et praescientiam procreati, ut . . . Sibylla vel Erythraea quoque Cumana est vel Phrygia, quas non decem, ut asserunt [scil. Varro], sed duas fuisse non aescis, id est Herophilum Troianam Marpessi filiam et Symmachiam Hippotensis filiam, quae Erythra progenita etiam Cumis est vaticinata.*

3) Schol. Ar. avium 962: τρεῖς Βάκιδες, ὡς Φιλητᾶς ὁ Ἐρέστος οὔτις Σιβύλλαι δὲ τρεῖς ἐγένοτο ὃν τὴν μὲν ἔστιν, ὡς διὰ τῆς ποιήσεως φῆσιν, Ἀπόλλωνος ἀδελφῆ [i. e. Delphica], δευτέρα δὲ τῇ Ἐρυθρᾳ, τρίτη δὲ τῇ Σαρδενῃ· καὶ Βάκιδες ὅμοιοι τρεῖς, δὲ μὲν δὲ Ἐλεάνος τῆς Βοιωτίας, δὲ δὲ Ἀθηναῖος, δὲ Ἀρκάς. Hinc sua propulsere Aelianus V. H. 12, 35, scholion in Aristidem ὑπὲρ ἥγητοικης 22 A [p. 123 Frommel], schol. in Lyeophr. v. 1279 [ubi stulte Delphica Philetas cum Cumana Lyceophronis confunditur], Suid. s. v. Βάκις, Endocia s. v. Σιβύλλα, Bacides tres redeunt in schol. Aristoph. equ. 123, pac. 1077. Duo, Boetius et Arcas, apud Clem. Alex. strom I p. 333.

4) Solin. p. 38 Mumms.: „Delphicum autem Sibyllam ante Troiana bella vaticinatam Bocchus autem, cuius plurimos versus operi suo Homeri inscrutuisse manifestat. Hanc Herophile Erythraea [codd. perperam Herophilus; sic vocatur Erythraea, nunquam Delphica] annis aliquot intercedentibus inservita est, Sibyllaque appellata de scientiae parilitate, quae inter alia magnificu Lesbios amissuros imperium mari multo ante praecononit, quam id accideret. Ita Cumanan tertia fuisse post has loco ipsa aevi series probat.“ — Unde Bocchus hanserit, altioris est indaginis. De Eratosthene nemo cogitabit, quippe qui Delphicam et Cumanan non habuerit, nec de Varro, ut mavolt C. Alexandre [excursus ad Sibyllina etc. Paris 1856 p. 40]: ibi enim plane diversa narrantur. — Mentione dignum, quod de Delphica Bocchus fore concinit cum iis, quae in Diodoro IV, 66 de Daphne Tiresias filia leguntur [quae apud Suid. s. v. Σιβύλλα audit Sibylla]. Cui uteisque refert Homerum multa suffluratum esse ad suam ornandam poesin. — Homeri et furta et mendacia primitus inclarsuisse videntar ex or. Sibyll. III, 419 sqq. anno 124 a. Chr. n. conscripto [cf. Rwald, abb.

secundam Erythraeam, tertiam ille Phrygiam, hic Cumanam. Quattuor deinde sic conlegit Clemens⁵⁾, ut Heraclidis Phrygiae et Erythraeae Aegyptiam adiungeret et ex Varrone Italiam. Cum cuius numero quamquam consentit auctor Aelianus⁶⁾, de ipsis tamen Sibyllis dissentiens Erythraeam Samiam Aegyptiam Sardianam temporum habita ratione enumeravit. Porro Hadrianea actata⁷⁾ sive fuit Dionysius Halicarnasensis seu alius nescio quis octo eas Sibyllas, quae scripta oracula reliquissent, apud Suidam in unum catalogum coniunxit, Delphicam, Erythraeam, Elissam, Colophoniam, Thessalam, Phrygiam, Cumanam, Thesprotidem. — Cui simillimus alter Clementis

d. königl. gesellsch. d. wiss. zu Göttingen 1860 p. 49 sqq.]. — Ad quem indicem Ausonius in 'Gripho ternarii numeri' v. 85 [ed. Paris. 1730 p. 349] respxerit [, et tres fatidice, nomen commune, Sibyllae"], nescio.

5) Pergit Clemens: Ἐώ δὲ τὴν Αἰγυπτίαν καὶ τὴν Ἰταλίην, τῇ τὸ Ἀντιόχειαν Κάρμαλον ὀνομάσειν, τὸς οὐαὶς Εὔσανδρος ὁ τὸ Ἀντιόχειαν Πανδέσπειρον τὸ Λουτεράλιον [Λουτέριον cod.] καλούμενον κτίσας. — Κάρμαλον Wilamowitzio videtur posuisse propter Carmentam Sibyllam cf. Iuba apud Plin. Qu. R. 56 [Barth „de Iubae ἐμποτήσεω“ Gottingae 1876 p. 44].

6) V. H. 12, 35: Σιβύλλαι τέτταρες ή Ἔρυθραια, η Σαμία, η Αιγυπτία, η Σαρδικανή [οἱ δὲ φροῖ καὶ ἔτερας οἵ, οὓς εἶναι τὰς πάσας δίκαια, οἵν εἴναι καὶ τὴν Κυμαίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν. An Varro?].

7) Suid. a. v. Σ. Δελφίς, ἦν καὶ "Ἀρτέμιν προσηγόρευσαν" γέγονε δὲ αὐτῇ πρὸ τῶν Τρωικῶν καὶ Ἕρακλεοῦς χρησμούς δὲ ἐπάν.

Σ. Ἔρυθραια . . . γέγονε δὲ τοῖς χρόνοις μετὰ υπὲρ ἐτη τῆς Τρωικῆς ἀλλοίσιως [cod. μετὰ υπὲρ ἐτη post ἀλλοίσιως transpositum Bernhardynus in adn. cf. a. v. "Ομῆρος, Λίνος, Ὁρφεὺς"] καὶ συνετάξατο βεβλία ταῦτα περὶ παλμῶν, μέλη, χρησμούς· λέγεται δὲ καὶ τρίγενων εἰδῶς λύρας αὐτῇ πρώτην εὑρεῖν.

Σ. Ἐλεισσα [an Punica? cf. Serv. ad Verg. Aen. I, 340] Ἑγραψε μαντείας καὶ χρησμούς δὲ ἐπάν.

Σ. Κολοφωνία ἡτοι ἐλλήνη, καὶ Λάμπουσα ἀπόγονος Κάλγαντος· καὶ αὐτῇ μαντείας καὶ χρησμούς δὲ ἐπάν καὶ ἄλλα.

Σ. Θετταλίη ἡ κλητήσια καὶ Μαντώ ἀπόγονος Τειρεσίου.

Σ. Φρυγία ἡ κλητήσια ὑπὲρ τινῶν Σάρυσις, ὑπὲρ δὲ τινῶν Κασσάνδρα, ἄλλων δὲ Ταραξάνδρου καὶ αὐτῆς χρησμούς.

Σ. Κυμαία καὶ Σ. Θεσπρωτίς διάσιως χρησμούς. — Quae post Delphicam inseruntur Chaldaea [οἵτις ὁ πατήρ τῆς Σιβύλλης τῆς Χαλδαίας Ηηρωαστὸς ἐκπλέσιτο, η δὲ μητήρ αὐτῆς Ἔρυμάνη] manifesto ex Paus. X, 12 a Suida ipso interpolata est ideoque cicienda.

[strom. p. 144 S.] exstat catalogus, octo is quoque complexus: Phyto Samiam, Colophoniam, Cumanam, Erythraeum, Phrygiam Taraxandram, Macedoniam, Thessalam, Thesprotidem [= Macedoniam?]. — Restant Varronis index, qui decem continet, atque is, qui in chronico Paschali traditur, cum Varro-niano, etsi proponit duodecim, arte tamen coniunctus, de quibus eorumque asseclis pluribus postea disseram: hoc enim alterum est, quod hac dissertatione praevestabo. Accedit alterum. Quod enim in illa indicium recensione Pausaniae quattuor omisi Sibyllas X 12 nominatas, de industria feci, quia illud caput obiter tetigisse non sufficit, sed quam adcuratissime necesse est pertractare. Ita enim illud comparatum est ut, modo acerius quam factum adhuc est, consideretur, valeat ad ea, quae de Pausaniae in scribendo ratione nuper in utramque partem scripta sunt⁸⁾, discernenda.

Dixi de quibus scripturus sim: quo ordine procedendum sit, eo efficitur, quod, cum quaestio de indice Varronianus instituenda plerumque ad scriptores partim senioris partim infimae antiquitatis tendat, Pausanias in laetiora tempora nos revocabit; ab hoc igitur incipiam.

II. De Sibyllarum indice Pausaniano.

§ 1. De Pausania.

Pausanias ubi Delphorum peribolum describens ad saxum illud pervenit [X, 12], ex quo Sibyllam quondam vaticinatam esse ferunt, re, ut par erat, breviter exposita, non statim ad

---

8) Wilamowitzius [*Thucydideslegende* Herm. 1877 p. 344 sqq. *Gallamben des Callimachus und Catullus* Herm. 1879 p. 196 n. 1], C. Robertus [*de Gratia Atticis* comm. Momms. p. 143 sqq.], Hirtius [*de Pausaniae in Eliacis fontibus* Gryph. 1878]. — Contra Wilamowitzium R. Schöllius [*zur Thucydidesbiographie* Herm. 1878 p. 433 sqq.]. Ceteros missos facio.

cetera in peribolo visenda pergit, sed more suo a proposito ita digreditur, ut de vatibus nonnullis disputet, et primum quidem idque doctissime de numero Sibyllarum. Quattuor enumerat, sicuti ordo temporum ferebat, quarum primae patria codicibus exedit; altera Troiana fuit; Cumana tercia; quarta Iudea; de unaquaque quantum resceiverit, diligentissime narrat. In quo id potissimum mentione dignum, quod et Trojanam et Iudeam a nonnullis adfirmat in complures Sibyllas temere distineri; nam Iudeam ab Aegyptia et Babylonie qui distinguerent, fuisse scribit — et re vera fuere — Trojanam, cum Sami, Colophone, Deli, Delphis diutius commorata esset, unquam dedisse ad fingendas Sibyllas, Samiam, Colophoniam, Deliam, Delphicam satis indicat. Etiam praefracte negat Erythraeum omnino fuisse atque adeo eastigat Erythraeos, qui Herophilam Trojanam fraude sibi vindicare studeant. Namque eos ex hisce illius versibus:

εἰμὶ δὲ ἔγω γεγανῖται μέσον θυητοῦ τε θεᾶς τε
νύμφης ἀθανάτης, πατρὸς δὲ ἐκ σιτοφάγου,
μητρόθεν Ἰδογενῆς, πατρὸς δὲ ἐμοὶ ἔστιν ἔρυθροί·
Μαρπησσός, μητρὸς ἱερή, ποταμὸς δὲ Ἀιδωνεύς·

ultimum eiecisse, quo illa patriam suam, Marpessum videlicet in Troade prope ad Idam montem sitam, diserte nominavisset. Quid? quod sepulcrum Herphilae in Sminthio Troadis non solum fatetur se ipsum vidiisse, sed etiam inde epigramma, quo ornatum erat, descripsisse⁹⁾.

Haec omnia reputanti ita mihi iudicandum videtur esse nec studio nec doctrina ceterorum indicum scriptores, quos supra attuli, ullo pacto posse cum Pausania comparari, quippe qui et literarum monumenta [velut oracula ipsa et Hyperochi Κυμαϊκά fere ignota] sit perscrutatus, et Sibyllae gratia —

9) Quartus et quintus epigrammati versus sic legendi sunt:

ἀλλὰ πέλας Νύμφαισι καὶ Ἐσμῆ τῷδε ἡποχεῖμαι
μοῖραν ἔχουσα κάτω τὰς τότε ἀνακτορότας;
codd. ξεισ 'Ἐκάτω; emendavit Wilamowitzius.

nam ceteroquin Troadis locorum non meminit ut testis oculatus — agrum Trojanum permigraverit. Adde quod de Cumana Sibylla non supersedit ipsos periegetas Cumis consulere: summa sane admiratio cui impertiatur, Pausanias videtur esse dignissimus¹⁰⁾). — Quodsi nihil secius nunc hoc propono, quod plane mihi persuasi, totam illam de Sibyllis doctrinam ex libro quodam Pausaniam integrum esse suffuratum, novum quoddam et paene inauditum proponi vereor ne omnes prope modum, qui haec in manus sumpserint, sint clamaturi. Attamen sat firmis mea sententia nititur argumentis; unum modo, antequam rem sane arduam adgrediar, exopto, ne quis praeoccupata ea opinione, quasi nunquam peccare potuisse Pausanias, ad eam deveniat interpretandi perversitatem, ut obscura quedam in Pausanii aut latere aut supplenda esse contendat¹¹⁾). Etenim tota fere argumentorum meorum gravitas in eo posita est, quod Pausanias aut ipse a se prorsus discrepat aut affirms se ipsum in regione aliqua opinionem quandam percepisse, quam non illic sed plane alibi viguisse evincere possum. Tantas discrepantias qui ita, ut ambagibus utantur et artificiis, malunt tollere, quam ut ratio poscit¹²⁾), eos scio ne verbum quidem mihi esse credituros.

1. Pausanias igitur quattuor Sibyllarum catalogum eo consilio confecit, ut et barbaris orientem incolentibus et Graecis et Italiam singulas tribueret [Iudaeam, Trojanam, Cumanam], quamquam multo plures in unaquaque terra illa aetate innoverant, velut Aegyptia et Babylonia apud barbaros; Erythraea et Samia apud Graecos; in Italia Cimmeria et Tiburtina; tres illas quarta antecedit, quae unde oriunda fuerit, codicum ar-

10) Et visus est G. Krügero [Theologumena Pausaniae] Leipzig 1860 p. 38] allia.

11) Cf. Wilmowitzium l. c. istam artem castigantem.

12) Egregio uno exemplo, quomodo in Pausania sit procedendum, O. Iahnus docuit [Herm. 1868-192], quo usus Hirtius amicus p. 36 scriptum fontem in Eliacis adeptus est.

chetypo excidit. Sic enim caput incipit: πέτρα δέ ἔστιν ἀνί-
σχουσα ύπει τῆς γῆς· ἐπὶ ταύτῃ στάσαν φασιν ἄσαι τοὺς χρη-
σμοὺς ὅνομα Ἡροφίλην, Σίβυλλαν δὲ ἐπίκλησιν· τὴν πρότερον
γενομένην ταύτην ἐν τοῖς¹³⁾ μάλιστα οὖσαν ἀρχαίναν εὑρισκον,
ἥν Θυγατέρα Ἑλληνες Διός καὶ Λαμίας τῆς Ποσειδῶνός φασιν
έλει καὶ χρησμούς τε αὐτήν γνωσκῶν πρώτην ἄσαι καὶ ὑπὸ¹⁴⁾
τῶν Λιβύων Σίβυλλαν λέγουσιν ὄνομασθῆναι· ή δὲ Ἡροφίλη¹⁵⁾
τεωτέρα μὲν ἐκτίνης etc. Post verba Σίβυλλαν δὲ ἐπίκλησιν¹⁶⁾
alius Sibyllae mentio iniecta est; ibi esse lacunam interruptus
docet conexus. Quae in censem veniunt supplementa omnia
ideo reprobanda sunt, quod, quae et unde haec fuerit Sibylla,
in dubio relinquunt, cum ceterae omnes certa ratione signifi-
catae sint¹⁷⁾: imprimis igitur natio Sibyllae quaerenda est.
Atque, quod ex verbis καὶ ὑπὸ τῶν Λιβύων Σίβυλλαν λέ-
γουσιν ὄνομασθῆναι conligo eam esse Libycam, egregie video
confirmari a Duride Samio¹⁸⁾, qui teste Euripide narrat La-
miam in Libya reguisse. Lamia autem in prologo quodam
Euripideo filiae suae meminerat ut 'Sibyllae', vel, ut cautius
judicem, ut 'fatidiae': qua re Varro eam in suum Sibyllarum
indicem nomine quidem omissa recepit¹⁹⁾.

Hoc ego nixus fundamento recte mihi sententiam video-
sio explore, ut Libycae mentionem iniciam, velut κατὰ τὴν
παρὰ Λιβύσι²⁰⁾ vel tale quid: verba enim ipsa non possunt
recuperari. — At cur quartam illam intulit Sibyllam, cum
sua barbaris iam esset? Nimirum, ut Sibyllae nomen, cum

13) codd. ἐν ταῖς μάλιστα ὁμοίως: aut ὁμοίως cum Wilamowitzio
aut ἐν delendum est. cf. Hermannus ad Viger. p. 418²¹⁾.

14) Explavit Boeckhius τὴν δὲ Σίβυλλαν. Item fere Schubartus
[τὴν δὲ Σίβυλλαν] τὴν πρότερον γενομένην ταύτης²²⁾ vel τὴν δὲ πρότερον
γενομένην ταύτης²³⁾. Alexandre p. 74 inserit κατά.

15) Diodor XX 41 cf. C. Müller F. H. G. II, 476. Nitsche Koenig
Philipps brief²⁴⁾. 6 [Progr. des Sophiengymn. Berlin 1876].

16) Lactant inst. I 6: secunda Libyca, cuius meminit Euripides in
Lamiae prologo [cf. Wilamowitz. anal. Eur. p. 159].

Graecum non videretur esse, e barbara quadam lingua reperteret [*καὶ ὑπὸ τῶν Λιβύων Σίβυλλαν ὄνομασθηναι*]. Unde etiam factum est, ut Libycam ceteris anteponeret, quippe quae ceteris nomen dedisset.

Aperta igitur est ratio — nimis illa quidem quaesita ideoque improbanda — quae in recensendis Pausaniae Sibyllis obtinuit!

At quotiescumque in ceteris periegeseos partibus oracula Sibyllina adscripsit, nunquam plures sed unam semper novit Sibyllam, non aliter quam Heraclitus Aristophanes Plato alii innumeri. Etenim II, 7, 1 Rhodi motum refert Sibyllam praemonuisse diu, antequam accidisset¹⁷⁾). Cuius Sibyllae? Libycæne an Troiana? An cuius illud est vaticinium? Quattuor enim acriter et artificiose ipse distingui iubet Pausanias. VII, 8, 8 non sine deo adfirmat Sibyllam de interitu regni Macedonii esse prælocutam¹⁸⁾). Iterum seire vellem, quam ex quattuor illis intellegat, praesertim cum de Macedonibus et Persicæ¹⁹⁾ [i. e. Babyloniae] et Erythraeæ²⁰⁾ vaticinia circumferrentur. At quoniam ita plane loquitur, quasi una tantummodo Sibylla exstitisset, necessario concludo non plures ei illa scribenti innotuisse. Quam concludendi necessitatem minime ii defugient, qui *Σίβυλλαν* pro *Σ. τινα* dictum esse censemunt. Immo cum ii, quos unam cognitam habuisse constat, velut Plato²¹⁾, *Σίβυλλαν* pro *τὴν Σίβυλλαν* scriptitave-

17) καὶ 'Ρόδιος ἐστισθή μάλιστα τῇ νῆσος, ὥστε καὶ τὸ λόγιον τετέλεσθαι Σίβυλλη, τὸ ἐς τὴν 'Ρόδον ἔδοξεν.

18) τὰ ἐς Μακεδόνας δύναμεν τε, τὴν ἐπὶ Φιλίππου περιεβάλλοντο τοῦ Ἀμύντου, καὶ ὡς ἐπὶ Φιλίππου τοῦ ὑστέρου τὰ πράγματα σφίσιν ἐφιέροι, Σίβυλλα οὐκ ἄντει θεοῦ προεπίσπειν ἔχει δὲ οὕτως τὰ χρησμένα· [sequitur oraculum].

19) Varro I. c.: *Primum fuisse de Persis, cuius mentionem fecerit Nicander, qui res Alexandri Magni scripsit.*

20) Callisthenes apud Strabonem p. 814.

21) Phaedr. p. 244 ἐὰν δὴ λέγωμεν Σίβυλλάν τε καὶ ἄλλους, δος μητοῖῃ χρωμένοις ἐνθέω πολλὰ δὴ πολλοῖς προλέγοντες εἰς τὸ μέλλον ἀρ-θωσαν, μηκύνοιμεν δὲ δῆλα ποντὶ λέγοντες.

rint, — Sibyllam scilicet pro nomine proprio, non pro appellativo accipientes — sequitur, ut idem Pausanias voluisse statuendus sit. Hneusque igitur rem deduxi, ut Pausaniam in libro X ab iis, quae libri VII et II exhibent, graviter ipsum dissentire adpareat.

Forsitan quispiam dixerit illo ipso temporis spatio, quod inter librum VII et X interesse videatur, Pausaniam in Sibyllarum numerum diligentius inquisivisse. At cur se non postea correxit? Praeterea, ut hoc praecidam, tribus pagellis ante egregium illud doctrinæ studiique specimen rursus oracula Sibyllina adfert idque ita, quasi de pluribus Sibyllis nusquam ne tantillum quidem comperisset; dicit enim: καὶ ἐς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου Σιβύλλης παρέχονται τῶν χρησμῶν . . . et ib. § 12 τὸν δὲ ὑπὲρ τῆς καλονυμένης Θυρέως Λακεδαιμονίων ἄγαντα καὶ Ἀργείων Σιβύλλα μὲν καὶ τοῦτον προεθέσπισεν . . . Tanta inter pauculas paginas discrepantia manifesto non aliter potest tolli, quam, ut alteram utram sententiam extrinsecus ascitam esse iudicetur. Id quoque patet Pausaniam, si ipse plures cognovisset Sibyllas, nullo pacto ita Sibyllam commemoraturum fuisse, tanquam de una cogitaret: inde, quod efflagitatur, conligo totam illam de quattuor Sibyllis disputatiunculam ex libro quodam esse transscriptam.

2. Progredior ad alterum argumentum. Si credimus Pausaniae, Herophilam Troianam ex saxo illo Delphico vaticinia cecinisse a Delphis ipsis audivit. Sic enim initio capituli 12 diserte scripsit: πέτρᾳ δὲ ἱστίν ἀνισχοντα ὑπὲρ τῆς γῆς· ἐπὶ ταύτῃ Δελφοὶ στᾶσάν φασιν ἀσαι τοὺς χρησμοὺς ὄνομα Ἡροφίλην, Σιβύλλαν δὲ ἐπίκλησιν [Marpesso Troadis oriundam]. At Sibyllam proprie Delphicam satisque vetustam abunde testantur auctores locupletissimi, ex quibus nomine Philetam Ephesium [cf. p. 2], Chrysippum²²⁾, egregium Boechi auctorem [cf. p. 2], Suidae in biographicis fon-

22) Varro l. c.: tertiam Delphicam, de qua Chrysippus loquiter in eo libro, quem de divinatione composuit.

tem, qui aetate Hadrianea paucis ante Pausaniam annis floruit. Quodsi satis constat Delphicam Sibyllam tota fere antiquitate maximeque Pausaniae ipsius aetate vulgo creditam fuisse, Delphos ipsos, quorum plurimi interesse debebat in saxo illo Sibyllino indigenam stetisse Sibyllam, eam aut ignorasse aut non agnovisse quis sibi persuadebit? — Adsumo denique Plutarchum, Apollinis Delphici olim sacerdotem ideoque eorum, quae Delphi ipsi credebant, testem omnium gravissimum. Is in dialogo de Pythiae oraculis²²⁾ fingit cum amicis quibusdam postquam alia multa spectasset, se ad saxum Sibyllinum adstantem c. 9: ἐπεὶ γὰρ ἔστημεν κατά τὴν πέτραν γενόμενοι τὴν κατὰ τὸ βουλευτήριον, ἐφ' ἣς λέγεται καθίζεσθαι τὴν πρώτην Σιβύλλαν ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος παραγενομένην ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν²³⁾. ἔνιοι δὲ φασιν [scilicet Acesander Libyorum²⁴⁾ auctor²⁵⁾] ἐκ Μαλιέων²⁶⁾ ἀφίξεσθαι Λαμίας οὐσαν θυγατέρα τῆς Ποσειδῶνος. Plutarchus igitur non modo non Trojanam Herophiliam sed, id quod Delphi sibi persuaserant, Delphicam in saxo illo Delphico conlocavit.

Demonstravi sententiam Delphis a Pausania imputatam Delphicam non fuisse: ergo non unde eam se comperisse simulat ab ipsis Delphis sed a scripto quodam libro sua accepit.

22) Delphica videtur esse apud Antonium Diogenem cf. Eret. script. I, 236 [Rohde griech. Roman p. 269 n. 1].

23) cf. Plut. qu. symp. 5, 2. Ut certamen in honorem Peliae factum vinceret Sibylla, e Libya in Thessalam deducta est ab Acesandro.

24) codi. ε; Μαλιέωντα ἀρχεῖσθαι. At neque Μαλιέων locus ullus est et desideratur unde illa venerit. Atqui Clem. Alex. strom. 131 S., ubi descripsit Plutarchi dialogum illum, exhibet Μαλιέωνα. Inde Dindorfius Μαλίων edidit. At quid Lamiae et Sibyllae Delphicae est cum promunturio Malen? Verum Alexandre p. 42 inventit Μαλιέων'. Maliensium enim Lamiae erat urbs, quao a Lamia Trachinia nomen duxerat cf. Steph. Byz. s. v. Λαμία πόλις Θρασσαίας, τῶν Μηλίων· οἱ μὲν ἀπὸ Λαμίας τοῦ Ἡρακλέους φασιν, οἱ δὲ ἀπὸ Λαμίας γυναικός, η ἐβοσίλεντας Τραχνίων Thessalam constat cum oraculo Delphico arte cohaesisse.

3. Tertium sequatur argumentum. Cumanae Sibyllae oraculum quod sibi monstrarent, Cumanos nullum Pausanias queritur habuisse § 8: *χρησμὸν δὲ οἱ Κυμαῖοι τῆς γυναικός ταύτης οὐδίνα εἶχον ἐπιδειξασθαι.* Itane vero? Ferebantur utique Pausaniae actate de Cumarum fatis²⁵⁾ vaticinia Sibyllina, quae Cumanos quidem ad suam Sibyllam rettulisse nonne per se consentaneum videtur? Ut hanc quoque quaestionem simul cum pulviculo exhaustire possim, Pseudojustini [saeculi II exeuntis aut ineuntis III] testimonio factum est, cui, quoniam ipso Cumas paullo post Pausaniam visit, quamvis sit stultus homunculus, nos adcredere par est. *Αὐτοὶ γὰρ, inquit [coh. ad Graecos 35 E], ἐν τῇ πόλει γενόμενοι παρὰ τῶν πεφιγητῶν μεμαθήκαμεν τῶν καὶ τοὺς τόπους ἡμῖν ἐν οἷς ἔχονται ὑποδειξάντων καὶ φακόν τινα ἐκ χαλκοῦ κατεσκευασμένον, ἐν ᾧ τὰ λειψανα σύντης σιδηρεσθαι ἐλεγον. Ἐφασκον δὲ μετὰ πάντων, ὃν διηγοῦντο, καὶ τοῦτο ὡς παρὰ τῶν προγόνων ἀπηκούστες, ὅτι οἱ ἐκλαμβάνοντες τοὺς χρησμοὺς τηνικαῦτα ἐκτὸς παιδεύσεως ὄντες πολλαχοῦ τῆς τῶν μέτρων ἀκριβείας διήμαστον· καὶ ταύτην ἐλεγον αἵτιαν εἶναι τῇς ἐνίων ἐπών ἀμετρίας, τῆς μὲν χρησμοῦ διὰ τὸ πεπαῦσθαι τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἐπικνοίας μὴ μεμημένης τῶν εἰδημένων, τῶν δὲ ὑπογραφέων δι' ἀπαιδευσίαν τῆς τῶν μέτρων ἀκριβείας ἐπεπτωκότων.* Quinam, queso, ἀμετρίαν versusum Sibyllae Cumanae excusare periegetae poterant, nisi illis versus quidam praesto erant manci ii quidem, attamen versus? — Illa autem carmina Cumanae tempore Hadrianeo sedem in Suidae catalogo paraverant (s. v. *Σιβύλλα Κυμαῖα . . . ὁμοίως χρησμούς*). — Iterum igitur id, quod dictat se audivisse, nullo modo potuit audire; ex libro potius prompsisse censendus est²⁶⁾.

25) Plut. de Pyth. or. c. 9: *ταυτὶ δὲ τὰ πρόσφατα καὶ νέα πάντῃ περὶ τε Κύμην καὶ Δικαιαρχίαν οὐχ ὑμεούμενα πάλαι καὶ φόδμενα δεῖ τὸν Σιρυλλείων ὁ χρόνος ὥσπερ σφείλων ἀποδέδωκεν· καὶ πετρῶν καὶ φλεγμονῶν ὑπὸ πνεύματος ἀποδρήψεις καὶ φύσιράς πόλεων ἄμα τοσούτων καὶ τηλεούτων, etc.*

26) Qui liber quando scriptus sit, praecepsere erunt qui suspicentur.

Tria haec cum vel singula per se satis valeant tum coniuncta eam habent vim, ut quod supra proposui evicisse mihi videar.

Cum Sibyllarum commemoratione aliae cohaerent fatiloquae tres, quas tamen Sibyllarum nomen dicit non accepisse, Phaennis Chaonia et duae illae Dodonaeorum Peliades § 4. Denique ex ingenti vatum multitudine Euclus Cyrius, Musaeus Atheniensis, Lycus Pandionis Lycius, Bacis Boeotius solliguntur, quorum omnia praeter Lyci vaticinia se legisse ipse asseverat. — De his vatibus in transcursu absolvam, quia certum aliquod vix adferri potest. Wilamowitz ad sentire omnes quos ipse legerit vates Pausaniam attulisse censenti, nisi verba haec in fine totius capituli legerentur paene inepta: *τοσούντοι μὲν ἄχοι ίμοῦ λέγονται γυναικες καὶ ἀνδρες ἐκ θεοῦ μαντεύσασθαι· ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τῷ πολλῷ καὶ αὐθις γένοιτο ἀντέροι τοιαῦτα.* Quoniam ratio alia non cernitur, quae in eligendis istis valuerit, rem utrimque difficultate quadam esse obstructum adparet; ultra non progredior, praesertim cum ista nullo plane vinculo cum mea argumentatione cohaereant.

§ 2. De Alexandro Polyhistore.

Misso nunc Pausania ipso, quis illum Sibyllarum catalogum confecerit, quaerendum est. Qua quaestione, quem citavit, Hyperochus Cumanus *Κυμαῖκῶν* scriptor, quamquam ex verbis § 8 *τὴν δὲ ἐπὶ ταύτῃ [sc. Erythraeae] χοησμοὺς κατὰ ταύτα εἰποῦσαν ἐκ Κύμης τῆς ἐν Ὀπικοῖς εἶναι, καλεῖσθαι δὲ*

Donec enim libri Cumani in Capitolio asservabantur omnes, consuetudineum est Cumis nulla superfuliase oracula. At exusto sociali bello Capitolio nova subnata sunt, si quidem Vergilius in ecloga IV. verbis *ultima Cumaei renit iam carminis acta* ad certum quoddam carmen respexisse videtur. Hinc ante annum 88 Pausaniae auctor scripsisse argueretur. Verum cum non constet, illum ipsum non fuisse compilatorem, qui nihil de rebus illis ipse sciverit, argumenti loco hac re uti non licet.

αὐτὴν Αἴγυπτον, συνέγραψεν Ὄπιδος ἀνὴρ Κυμαῖος²⁷⁾ elueet eum etiam Erythraeae illo in libro mentionem inieccisse, facile tamen ob id ipsum excluditur, quia citatus est. Nam cum, quem ipsi Pausaniae ad manus fuisse demonstratum est, Plutarchum dico in vitis Philopoemenis et Epaminondae²⁸⁾, de consilio bis reticuerit, auctores eos, quos nominavit, concludo illum non vidisse. Sed et ipse Sibyllarum index ansam praebet, qua non solum tempus, quo ortus sit, sed etiam auctorem assequamur, et in Pausaniae historiā oraculi Delphicī, quacum quodam vinculo cohaerere vates illas manifestum est, eiusdem rerum Delphicarum scriptoris apertum vestigium delitescit. Hoe post accurate traetabo; nunc argumentum ex ipso catalogo depromam.

I. Quod enim in Sibyllarum catalogo Iudea conspiciatur, quae nisi apud senioris aevi scriptores non invenitur, demonstrat studio quodam singulari Iudeos scriptorem illum prosecutum esse. Quod licet vel inde ab Theophrasto²⁹⁾ hic illic animadvertisatur, effloruit tamen non ante primum a. Chr. n. saeculum, nec potest idecirco ille ultra removeri. Iam ipsa verba examinabo § 9: ἐπειράφη δὲ καὶ ὕστερον τῇς Αἴγυπτον [Sibyllae Cumanae] παρ' Ἐβραιοῖς τοῖς ὑπὲρ Παλαιστίνης γυνὴ χρησμολόγος, ὅνομα δὲ αὐτῇ Σάββη. Βηρωσσοῦ²⁹⁾ δὲ εἶναι πατρὸς καὶ Ἐρυμάνθης μητρὸς φασι Σάββην. οἱ δὲ αὐτὴν Βαρινλωνίαν, ἔτεροι δὲ Σιβυλλαν καλοῦσιν Αἰγυπτίαν. Tres igitur quae apud barbaros ferebantur Sibyllas in unam coniunxit Iudeam. Et Aegyptiae quidem ter, ni fallor, mentio apud scriptores superstites facta est, apud Clementem, Aelia-

27) De Philopoemene cf. Nissen 'kritische Untersuch.' p. 287 sqq. de Epaminonda Wilamowitz, 'Rechenschaftsablage eines boeotischen Hipparchen' Herm. 1873 p. 439. n. 2.

28) Locorum copiam diligenter concessit Freudenthal 'hellenistische Studien' II p. 15 sqq.

29) Βηρόσσου eodd. corrixit Dindorfius.

num, Michaelem Glycam³⁰⁾. Babyloniam [sive Persicam] Nicander testatur. Iudea denique ex oraculorum Sibyllinorum libro III [anno 124 in Aegypto a Iudeo quodam scripto cf. Ewald l. c.] inelarnit³¹⁾, ex Babylonia tamen derivata³²⁾. A quibus quin pendeat Pausaniae auctor, non dubium est, si quidem Iudeae patrem Babylonum natione — Berosi enim nomen Babylonum — dedit.

His praemissis de singulis disputabo, ac primum quidem de tempore, deinde de parentibus, denique de nomine Iudeae.

Post Cumanam vixisse Iudeam diserte in illo capite est dictum. Atqui Cumanam Tarquinio — Prisco vel Superbo — vaticinia sua obtulisse omnes fero consentiunt, nec noster dissentit; quomodo enim scribere potuit, Cumis suo tempore oracula existisse nulla? Adecuratiora tum demum sciri poterunt, si de Beroso patre dixero. Etenim Berossus Babylonius non alienus a Graecis fuisse videtur, quandoquidem Graecam duxit uxorem Erymanthen. Iam vero Alexandri Magni aetate Berossus Babylonius, Beli olim sacerdos, in Graecia vixit (in Co insula potissimum) scripsitque Graece Chaldaeorum, Assyriorum, Iudeorum res gestas: hunc igitur pro Sibyllae patre habendum esse existimo, praesertim cum alter Berossus nusquam inveniatur³³⁾. Et quod coniectura nactus sum, mani-

30) Annales p. 343. Bekker: Σορδ [= Σορά] ἔνος Αἰγυπτικόν τουτων ἐβασίκευσεν τῇ Ιανυμαστῇ ἐξελη Σίρυλλα· μήτε γάρ νόμον εἰδνία μήτε προφῆταν, ἀκούσασα διὰ τοῦ Σαλομῶνος τὸν τῆς οφείας ὄμνηνος χρηγῆν.

31) Hoc autem me monuit Alexandre p. 86.

32) cf. orac. Sib. III, 808:

ταῦτα σὺ Ἀσσυρίης Βαβυλωνία τελέις μακρὰ
οἰστρομανής προλιποῦσα ἐξ Ἐλλάδα πεμπόμενον πῦρ
πᾶσι προφῆτεύσα . . . ib. 218 sq.

33) Nam qui apud Pseudoplatarchum de fluv. p. 65 sq. Hercher occurrit, cum ab scriptore ipso fictum esse post Hercheri egregiam commen-tationem nemo negabit. — Alexandre p. 83 ad Berosum alterum antiquissimum ac paene fabulosum Sibyllae paternitatem refert. At post Cumanam vixit ista. Praeterea, unde sibi alterum Berosum — nisi forte ex

festo confirmat Pseudoiustinus coh. ad Graec. p. 34 E: ταύτην
ικαὶ μὲν Βαβυλῶνος ὀρμῆσθαι φασι. Βηρωσσοῦ τοῦ τὴν Χαλδαῖ-
κήν στοφίαν γράψαντος θυγατέρα οὐσαν³⁴⁾ . . . Id si tenemus,
non incerti, quid de Berosiana Sibylla' Mosis Choronensis,
quae de turri Babylonia et de diluvio non aliter atque Iudea
illa cecinit [hist. Armen. 1, 5]³⁵⁾ faciendum sit, haerebimus.
Ex Pausaniae enim et Pseudoiustini similitudine istam Bero-
sianam filiam Berosi' interpretor, non — id quod Freuden-
thalius per litteras a me interrogatus suadet — a 'Bero' ci-
tatem'.

Iudeam igitur, Berosi filiam, secundum Pausaniam [et
Pseudoiustum Mosemque] non ante annum a. Chr. n. 300
vixisse intellegitur. Contra a ceteris miro consensu in prisam
antiquitatem removentur et Iudea et Babylonia et Aegyptia.
Aegyptiam enim Salomonis aequalem fecit auctor Glycae;
Babyloniam Varro ut vetustissimam Nicanoris fretus testimonio
in initio catalogi sui ad temporis rationem redacti posuit;
Iudea denique diu ante Homerum se floruisse ipsa cecinit
[ef. or. Sib. III, 419 sq.] Mira ista in Pausania perturbatio
quo modo nata sit, perspicitur, dummodo Berosi paternitatem
in causa fuisse concedatur. Itaque sic potius quaestio con-
formanda est: qui acciderit, ut Berosum scriptorem nescio
quis Sibyllae parentem nuncuparet. Duae³⁶⁾ huius rei ex-
plicationes cum veri specie proferri possunt, altera Freuden-

Pseudoplutarcho isto falsario — ille sumpserit, non adsequor. — Idem valet
de C. Müller F. H. G. II p. 495.

34) Quod Pseudoiustinus cum Iudea, Berosi filia, Erythræam con-
fudit atque Camanam, nos ut in Christiano non morabitur.

35) p. 15 Whiston. London 1737: Mihi vero libitum est narrationis
meae initium ordiri a dilecta mea ceterisque veraciore Sibylla Berosiana,
quae hoc dicit: Αντε τουρριν επισχετησεν αυτον οντος ζεν πολυπλοκον
factus est et varius, post Xisuthri autem in Armeniam navigationem Zero-
vannus, Titan, Iapetosthes [ex λαζαρέος τε' ortum notante Gutschmidio] prin-
cipatum terrae tennere. etc.

36) Multo improbabilius Ewaldus l. c. p. 84, quod Iudeorum orna-
torum conditor ex Beroso hauserit, Berosianam illam esse vocatam censet.

**We apologise that this page is not currently
accessible - we are currently processing it
and will make it available as soon as
possible.**

qua ratione acciderit dubitanti comiter Wellhausenus mihi haec suppeditavit: „Nominum formae Sambethe et Sabbe aequivalent, ita quidem ut haec ex illa videatur esse decurtata quasi sit ~~sab~~ status quem vocant emphaticus, ~~sab~~ absolutus; ubi poni pro ~~bb~~ ex Ambacum et ambubaia notum est.“ Hanc igitur sive Sambethen seu Sabben Thyatirae, Apameae omnino in illis Asiae tractibus scimus esse cultam, itemque Noam pro Noae filia Sibyllam Indeiam habitam esse oraculorum Sibyllinorum liber tertius anno 124 scriptus ostendit: hinc Sabben evasisse Sibyllam Noae filiam. Denique ex nomine Sabbe senioris aevi scriptores christianos linguae illius ignaros elicuisse Sabaeam reginam Salomonis aequalem⁴⁰⁾.“ — Et haec de Indaea quidem hactenus: exin quid ad auctoris Pausaniae indolem ac studia intellegenda redundet, exponam.

a. Primum autem per se patet nec Iudeum vel alius nationis barbarum nec Christianum nec Romanum sed Graecum paganum esse querendum eum quidem, qui Romanos Graecosque cum barbaris quasi conectere studuerit.

b. Novit is — ex scripto procul dubio — Sibyllam Aegyptiam, Babyloniam, Iudeam, et hanc quidem, id quod summi est momenti, ex oraculorum Sibyllinorum libro III: quae qui inspexerit, paganum equidem praeter unum invenio neminem.

c. Cum idem innotuerit Christianis [Pseudoiustino et — nescio per quem⁴¹⁾] — Mosi Chorenensi] vulgo non potest ignotus fuisse.

40) cf. Ewald, „Geschichte des Volkes Israel“ III, 390 [ed. tertiae].

41) Gutschmidius [Berichte über die verh. d. sächs. ges. d. wiss. 1876 p. 15] ipsum Mosem ex pleniore oraculorum sylloga hausisse oraculum, quod adscripti contendit et Beronianam istam in prooemio nunc deperdito se ipsam vocasse. Quorum neutrum demonstravit, hoc vel ideo falso posuit, quod satis superque in exitu libri III de origine sua et patria Iudea disputet. An praeter Eusebium et Iosephum alios scriptores graecos adhibuerit Moses, ne Gutschmidius quidem pro explorato habet p. 42 sq.

d. Etiam premendum est, quod idem sive neglegentia seu certa ductus ratione Berosum Sibyllae Iudaeae parentem finxit. —

Iam in quem haec quattuor cadant, intra primum a. Chr. n. saeculum et primum post circumspiciamus. Atque inde, quod unum tantummodo equidem novi Graecum paganum, qui illo tempore oraculis Iudeae operam navaverit, proficiscor; qui si cetera tria in se coniungat indicia, repertum eum esse quem quaerimus arbitror. — Atqui L. Cornelius Luci libertus Alexander cognomento Polyhistor Milesius qui Iudeorum Babyloniorumque et Aegyptiorum historiam secundum Berosum enarrans testimonii loco Sibyllae illius versus adposuit⁴²⁾), nihil intentius curavit, quam ut totius orbis terrarum historiam ad communes rationes referendam esse ostenderet⁴³⁾). Adde quod Alexandri auctoritas, ut gratissima erat patribus ecclesiasticis fere omnibus, ita etiam apud Mosem Chorenensem⁴⁴⁾ advocatur, quodque similia Berosi paternitati commenta ex cogitasse arguitur, quorum duo, ut iam ultimum scrupulum evellam, breviter commemorabo. Quid enim? si Iudeorum leges non ad Mosem⁴⁵⁾ quem sciebat praedicari [cf. Pseudo-justin. Coh. ad. Gr. 10 A], sed ad feminam ab ipso ementitam Moso in libro περὶ Πῶμης revocavit? Scripsit idem Pythagoram a Zoroastro philosophia et astrologia esse imbutum [Freudenthal. p. 23]: vides scriptorem, a quo Berosus Sibyllae

42) Euseb. I p. 23 Schoene [Müller F. H. G. II, 502 sq] Alexandri de turris aedificio narratio adfertur, quam ex or. Sib. III, 97 sqq. fluxisse Freudenthalius [hellenist. Stud. I p. 25 sq.] frustra repugnante Gelzero demonstravit. Ex Alexandre omnes ceteri pendent atque adeo Iosephus antiqu. I, 4 Freudenthal p. 27. Contra Freudenthalium litt. centralib[il] 1875 sp. 1043.

43) Cf. egregium Freudenthalii libellum hell. Stud. 7 L.

44) Apud Mosem saepissime occurrit, etsi semel tantummodo nominatur Alexander. Cf. Gutschmid l. c. p. 26. Apud Pseudojustin. coh. ad Graec. p. 10 A.

45) cf. Suid. s. v. Ἀλέξανδρος et s. v. Μωσῆς.

parens dictus sit, aptiorem cogitari posse neminem⁴⁶⁾). Age-dum Iudaeam Pausaniae Alexandro vindicemus; unde totum Sibyllarum indicem Pausanianum eidem deberi necessario con-sequitur.

2. Cum Alexander Polyhistor innumeros libros conscriperit, exoptatum vel potius necessarium est eum, in quo de vatibus illis disputaverit, librum indicare. Rei difficultas ad-nugetur, si quidem titulus qui quadret omnino nullus adfertur. Nihilo tamen secius hoc ita, ut plane perspicuum evadat, me spero expeditum esse. —

A Stephano Byz. s. v. Παρνασσός male ab aliis intellecto incipio. Π. ὅρος Δελφῶν . . . ἐκεῖτο δὲ πρότερον Λαρνασσός διὰ τὸ τὴν Δευκαλίωνος λάρνακα αὐτόθι προσενεγχθῆναι. ἔνιοι δέ φασιν ἀπὸ Παρνασσοῦ Παρνασσὸν τοῦνομα λαβεῖν, ὃν καὶ μαντεύσασθαι Πυθοῖ πρῶτον, ὡς Ἀλέξανδρός φησιν ἐν πρώτῳ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρηστηρίου.

'Αλέξανδρος codd. 'Αλέξανδρίδης cum ceteri omnes tum Meinekius⁴⁷⁾, de Anaxandrida Delpho rerum Delphicarum scriptore⁴⁸⁾ Polemone antiquiore cogitantes: parum enim cre-dibile esse, quod Polyhistor de oraculo Delphico disputasse traderetur'. At vel eo, quod genuina nominis forma 'Ανα-ξανδρίδης⁴⁹⁾ fuit, conjecturae probabilitas evanescit. Accedit

46) Idem video Carolum Alexandre [exc. ad Sibyll. p. 83] et Freudenthalium conieciisse. At temere Alexandre una ea de causa quod et Pseudo-justinus et Pausanias idem tradunt, de Alexandro Polyhistore auctore cogi-tavit. Cautius Freudenthalius 1) quia oraculis Sibyllinis usus est Poly-histor 2) rei absurditas ab eo non abhorret, probabile sibi illud videri necum communicavit. Ne haec quidem indicia sufficere ipso confitetur.

47) Nam Alexander Lychnus, qui de tribus terrae partibus poema condidit, in censum non venit.

48) Anaxandridae certa fragmenta extant apud Plutarchum Lys. c. 18; quaest. graec. c. 9; Schol. Eur. Ale. I; Schol. Arist. Plat. 925; Zenobium 1, 57 [ubi titulus existat περὶ τῶν συληνάντων ἢ Διλφῶς ἀνα-Σημάτων]. Temere his in locis reponunt 'Αλέξανδρίδης. — C. Müllerus F. H. G. III, 106 sq. omnia confudit. —

49) Hoc unum mihi Weniger [de Anaxandrida etc. Berlin 1865 p. 9 sqq.] probavit.

quod in Stephano Anaxandridas nusquam adparet, Alexander, etiam sine cognomine, sexcenties; et quoniam Polyhistor ille ingentem librorum numerum composuit de diversissimis et rebus et populis, cur de oraculo Delphico scribere non potuit?

Iam Alexandri Polyhistoris de oraculo Delphico opus in lucem retraximus, in quo ad vates illas perbene digredi potuit, cum praesertim communis religionis Apollineae vinculo saxum Sibyllinum Delphicum cum oraculo sit coniunctum; quare Alexandri περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς χορηγοῖο' libros — ad minimum duos — Pausaniae de Sibyllis disputanti praesto fuisse statuo. — Neque alia aperta desunt indicia. Cum enim non sit Pausanias, qui librum semel exscriptum modeste seponat, in aliis quoque Delphicorum partibus Alexandrum subesse sponte nascitur suspicio. Ubi quaerendus sit, ex titulo operis conligitur, in historia scilicet et oraculi [e. 5] et urbis [e. 6] arte coniuneta. Nec me ea spes decepit. Nam prorsus eadem, quae Alexander — ex Hellanico⁵⁰⁾ — de Parnassi nomine protulit, Pausanias c. 6, 1 servavit: πόλιν δὲ ἀρχαιοτάτην οἰκισθῆναι φασιν ἐνταῦθα ὑπὸ Παρνασσοῦ, Κλεοδώρας δὲ εἶναι νύμφης παῖδα αὐτὸν· καὶ οἱ πατέρας καθάπερ γε καὶ ἄλλοις τῶν καλουμένων ηρώων Ποσειδῶνά τε Θεὸν καὶ Κλεόπομπον ἄνδρα ἐπονομάζουσιν· ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ Παρνασσοῦ τῷ τε ὅρει τὸ ὄνομα τεθῆναι λέγουσι καὶ Παρνασσίαν ὄνομα-σθῆναι νάπην. Ex ipso Hellanico haec Pausaniam prompsisse cum per se prorsus incredibile sit, sequitur, ut Alexander ei,

50) De Parnassi nomine duas inter Graecos ferebantur fabulae, a Stephano l. c. utraque enarrata. Alii enim originem nominis a Parnasso rege derivabant, alii pro genuina forma Larnassum habendum esse putabant διὸ τὸ τὴν Δευκαλίονος λάρνακα κύτον προσενεχθῆναι, unde κατὰ οὐρανὸν συλλαβθῆς⁵¹⁾ Parnassus venisset. Et hoc quidem Delphi ipsi sine dubio sibi persuaserant, si quidem in Deucalionis arca ad Parnassum adpulsa gloriabantur; illud Hellanicus et invenit et in libris Δευκαλίονος defendit cf. schol. Apoll. Rhod. II, 711. Quam ad sententiam necessario Hellanicus eo deductus est, quod Deucalionis arcem non Parnasso sed Othryi Thessalico adhaesisse ei placuerat cf. schol. Pind. Ol. IX, 64.

praesertim cum in c. 12. descriptus sit, suppeditasse ea quoque censeatur. Accedit quod nonnulla in Pausania subsecuntur, quae in Hellanico fuisse non traduntur, erant in Alexandri libro, Parnassi dico inventum: Paus. l. e. τῶν πετομένων τι δοκίδων τὴν ἀπ' αὐτῶν μαντείαν γενέσθαι Παρνασσοῦ τὸ εὑρημα. cf. Steph. s. v. *Παρνασσός*. . . . ἔνιοι δὲ φασιν ἀπὸ Παρνασσοῦ τοῦνομα λαβεῖν, ὃν καὶ μαντεύσασθαι Πυθοὶ πρῶτον, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν πρώτῳ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρηστη-
γίον. —

Si autem initium historiae urbis [c. 6] certissimum est Alexandro Polyhistori deberi, idem de tota demonstratum est, quippe quae adeo in se cohaereat, ut ab uno auctore eam conditam esse necessario consequatur⁵¹⁾. Ad eum igitur hoc Pausaniae § 3 vituperium: οἱ μὲν δὴ γενεαλογεῖν τὰ πάντα ἐθέ-
λοντες παῖδα εἶναι Δελφοῦ Πύθην καὶ ἀπὸ τούτου βασιλεύσαντος
γενέσθαι τῇ πόλει τὸ ὄνομα ὥγηνται revocare licet: quod qui
magis mereatur, inveniri equidem censeo posse neminem et
mecum censem, quibus Th. Mommsenus [chronol. 2 156²]
Albanorum regum catalogum ab Alexandre excoigitatum esse
probavit. — Eandem et doctrinam et diligentiam et genea-
logiarum studium quam c. 6 de origine urbis, prae se fert
oraculi historia c. 5. Poetarum potissimum testimonia pro-
feruntur, Eumolpi, Boeus Delphae⁵²⁾, Pindari; § 13 quae est
de Trophonio et Agamede aut ex Pindaro [Plut. cons. ad
Apollon. c. 14] aut ex hymno Homericō in Apollinem Pythium

51) Lycorese nomen alii a λόκων ὁρνγαῖς, alii a Lycore rege Delphorum derivabant [cf. Paus. § 2 a 3 l. e. Alexander]. Atqui Callimachus in Aetiis [Steph. Byz. s. v.] eatenus cum altera explicatione consentit ut ἀπὸ Λυκορέως βασιλεῶς nomen ei inditum esse censeat. In forma tantum nominis dissentit. Quodsi verisimile est Alexandrum ista Callimachi elegia usum esse, consulto ab eo in hac re discessit.

52) Utrum Boeū an Boētū praeferendum sit, iam Philochorus dubitavit [Ath. IX, 393 E]. Boeū [prave editur Boethus, dudum correctum] in ornithogonia, ex Antonio Liberali satis nota et Phemonoe [scil. in vati-
ciniis] de aquilarum nigrarum genere apud Plinium N. H. X, 3, scripsere.

[v. 116 sqq.] promanavit; cui ipse fortasse Pausanias ex olympie-
nicarum conspectu olympionicam Diognetum Crotoniatam adiecit.
Alexandrum autem scimus vel remotiores legisse et adhibuisse
poetas vel saepe Panyasin⁵³). Quid? quod ut in Alemanis
geographica ita in Corinnam poetram Tanagraeam scripsit
commentarios⁵⁴)? Denique § 10 nulla idonea de causa subito
inter rerum Delphicarum memoriam Apteraeorum Cretensium
mentio inseritur: ἀπὸ δὲ τούτου τοῦ Πτερῷ καὶ πόλιν Κρητικὴν
προσθήκη γράμματος Ἀπτεραιόντος φασίν ὄνομάζεσθαι. Habet
hominem gaudentem in geographia et veriloquii auctorem, eun-
dem rerum Creticarum peritum, quae omnia quadrant in Ale-
xandrum⁵⁵). Capita igitur 5. 6. 12. [de Sibyllis] ad Ale-
xandrum revocanda sunt⁵⁶). De ceteris maximeque de iis,
quae ad periegesin Delphorum spectant, sine accurata locorum
ipsorum cognitione meum iudicium interponere nolo.

§ 3. De Demetrio Scepsio.

Nunc, unde devertimus, ad Sibyllas Alexandri redeamus.
Videndum enim est, unde eas conlegerit Alexander, cum eam

53) Cf. Steph. Byz. s. v. Κράγος coll. s. v. Τρεμέλη et saepius.

54) cf. schol. Apoll. Rhod. I, 551 [de Minerva Itonia] Ἀρμενίδας
δ' ἐν τοῖς Θερβαϊκοῖς Ἀμφεπτύνοντας νιὸν "Ιτωνον ἐν Θεσσαλίῃ γεννῆται,
καὶ Ἀλέξανδρος ἐν τῷ αἱ τῶν Κορίννης ὑπομνημάτων. Seitu dignum, quod
hoc loco videtur Armenidam Alexander citasse.

55) Scripsit Alexander Κρητικά cf. Müller F. H. G. III, 231. A. Mommsenus in Delphicis p. 1 sqq. graviter errat, cum quae illis tribus
capitibus narrantur, e Delphorum sententia scripta esse dictitat, quoniam
Polyhistorem vidimus undique compilasse; nimilum adsentitur A. Mommsenus
Wenigeri de Anaxandrida dissertationi. — Weniger ipse in errore
suo etiam in programmatis duobus [Religiöse Seite der grossen Pythien'
Vratisl. 1871 et das Collegium der Thyiaden' Eisenach 1876] perseverat.
Idem in G. Wolffii orationem de origine oraculi Delphici' cadit [verh.
d. Augsb. philol. vers. 1863 p. 61 sqq.] — Fere hodie sit, quamquam
est perversissimum, ut si eius loci fabulas Pausanias commemoraret,
ibidem eas natas esse putent viri vel doctissimi, quoniam non possunt
eam dimittere opinionem, Pausaniam suis auribus oculisque percepisse
omnia.

56) De Alexandri περὶ Λυκωρεῖας libro cf. epimetrum.

scribendi consuetudinem sequeretur, ut scripta aliorum suum in usum compilaret, qua de re ad eautam pariter atque acutam Freudenthalii commentationem relego. —

Ae primam quidem Sibyllam ex Euripide [aut ex Duride aliove „Libycorum” auctore velut Acesandro], Cumananam ex „historia Cumana” Pseudohyperochi Cumani⁵⁷⁾ attulit; Iudeam porro in oraculorum Sibyllinorum libro III. invenit de se ipsam loquentem. Una superest Herophila Troiana, de qua eo accuratius disseram, quo graviore monumentorum potissimum publicorum auctoritate confirmatur. Tantum autem abest, ut Alexander ipse Troadem Sibyllae gratia peragraverit, ut ne in eis quidem regionibus describendis ubi diutius habitaverat — velut in vicinis Miletii urbibus — geographorum testimoniis unquam abstineat⁵⁸⁾. Quodsi humi circa Marpessum naturam, locorum intervalla, sepulerum Sibyllae in Sminthio exstructum haud ignorat, periegeta Troadis se uti ipse satis demonstrat.

1. Iam vero cum Alexandria Troadis saepius commemo-
retur, is periegeta post Alexandrum Magnum — a quo nomen
urbi impositum est — vixisse censendus est. Hellanicus igitur
et Damastes ab hac quaestione removendi sunt, Polemo restat
Iliensis et Demetrius Scepsius. Utercunque fuit, certe Troianam
Sibyllam ceteras Graecas — Delphicam Samiam Colophoniam
Deliam — quamquam excepta Delia omnes in ore hominum cir-
cumferebantur, ut supra vidimus, in se unam complecti contendit,
demonstravit non item. Erythraeorum Sibyllam denique e rerum
veritate prorsus sustulit; quae „Erythraea” vocaretur eam non
ab urbe Erythris, quemadmodum et Erythraei et summo con-

57) Κυμαῖξ illa sic citat Ath. XII, 528d. ὡς φησιν ‘Υπέροχος τῇ ὁ ποιῆσας τὰ εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενα Κυμαῖξ’. Varro — ad quem Kiesslingius Fest. s. v. Roma refert — consulto Hyperochi nomen omisit [Cumanae historiae compositor]. Liber valde dubiae fidei mihi videtur.

58) Freudenthal. p. 21 sqq.

sensu testantur ceteri scriptores, sed ab humo circa Mar-
pessum, Troiana patriam, [rubente] nomen accepisse sine argu-
mentis posuit. § 4 ὑπέρουθος δὲ πᾶσα ἡ περὶ τὴν Μαρπησσὸν
γῆ καὶ διενῶς ἔστιν αὐχμώδης etc. Periegetam vides nimis cum
cupiditate et gratia Troadis famam amplexantem veritatis in-
curiosum. Atqui Polemo, ut homo verissimus et summae fidei,
in censum non venit; Demetrius quasi digito commonstratur,
quoniam neglectis quae tradita erant, ut patriae gloriae ser-
viret, multas et nobiles fabulas suis locis in Troadem trans-
ferendo infamiam consecutus est. Velut, ut ex exemplorum
prato pauca decerpam, Iovis incunabula in Ida non Cretensi,
sed Troiana collocanda esse adseveravit⁵⁹⁾; Cabiros in Troade
tantum et Phrygia coli ita contendit, ut in Samothraca my-
steria omnino non agi mentiretur [Strabo p. 472]⁶⁰⁾. Idem
si forte gentes urbesve in homericō Troum catalogo com-
memoratae ceteris geographis ignotae erant, Troadis finibus
eas includere solebat, exempli gratia Halizonas cf. Strabo XII
p. 551 sq. XIII, 603. Adde quod in duabus eximiis com-
mentationibus Hercherus et Simoenfem et Rhesum Heptaporum
Caresum Rhodium, fluvios Homericos, repertos a Demetrio
i. e. fictos esse ostendit⁶¹⁾. A tanta hominis vanitate et
impudentia singulare illud de Sibylla erythraea mendacium
non abhorret.

2. Eodem plane alia ratiocinatione ducimur. Cum Ale-
xandri enim Sibylla Troiana Stephanus Byz. plane conspirat
s. v. Μερμησσός [corrigo Μαρπησσός]⁶²⁾ πόλις Τρωίκη,

59) Schol. Apoll. Rhod. III, 134. Cf. Haupt opusc. II, 55.

60) Hinc patet, Nieseum [Apollodors schiffskatalog als quelle Strabos' Rhein. Mus. XXXII p. 286] errasse, cum dicaret de Corybantibus ibi
egisse Demetrium, ubi Dardanum mysteria ex Samothraca secum ad Idam
Troadis duxisse narrasset.

61) 'Die homerische ebene' [abh. d. berl. acad. d. wiss. 1875 p. 116],
et 'vier homerische flüsse' [comment. Momms. p. 739 sqq., praecipue
p. 777 sqq.].

62) Scripturam Μαρπησσός et versus tuerat a Pausania addatus et

ἀφ' ἣς ἡ ἱροθραία' Σιβύλλα· ἦν γὰρ καὶ ἡ πόλις αὐτοῖς
ἴρυθρά τῷ χρώματι. Huius articuli auctorem cruenti cetera
quae de Troade in Stephano leguntur advocanda sunt^{63).} Quae omnia praeter nimis quaedam volgaria quod Mauricius
Hauptius op. II, 58 sq. ad Demetrii Scepsii Τρωικὸν διά-
χοσμον rettulit, quamquam visus est recte fecisse viris doctis,
fecit tamen non ita, ut omnem mihi sustulerit dubitandi
materiam. Evidem ne plane assentiar, nonnullis Stephani
articulis prohibeo, velut s. v. Γέργις, ubi non ex Demetrio,
sed ex Phlegone rem nequaquam volgarem hanc exposuit:
πόλις Τροίας . . . [οἱ πολίτης Γεργίθιος, τὸ θηλυκὸν Γεργίθια].
ἀφ' οὐ Γεργίθια ἡ χρησιολόγος Σιβύλλα, ἥτις καὶ ἐτεύπωτο
ἐν τῷ νομίσματι τῶν Γεργίθιων αὐτή τε καὶ Σφῆγξ, ὡς Φλέγων
ἐν Ὁλυμπιάδων α'. ἐν δὲ τῷ ἵερῷ τοῦ Γεργίθιου Ἀπόλλωνος
Σιβύλλης φασὶν εἶναι τάφον. Hoc tamen certissimum est, si
quid apud Stephanum nimium in Trojanos studium prae se-
fert, subesse Demetrium; subest enim s. v. Σκῆψις, ubi Iovem
a Rhea in Ida Trojanam partum esse traditur [cf. Hauptium

---

codicem Pausaniae auctoritas duobus locis. Quod nomen urbis Steph.
ipse corruptum legit, non mirum, quoniam etiam Lactantius et Anonymous
de Sibyllis' corruptum et invenerit et scripsere. Nam qui eos non
multo post exscriperunt, has corruptelas propagant: Μερμασός, Μαρ-
μασός, Μαρμασός, Μαρπασός etc. Haec ego suis locis tacite correxi.
Addo Steph. s. v. Μυρμασός [ubi Polemo citatur] ad eandem normam in
Μαρπησός emendandum esse. — Alexandre p. 23 quidem nummi sub Ti-
berio easi auctoritate fretus — ubi exstat ΜΕΡΜΗΣΣΕΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛ
— Μαρμησόν reponit gloriaturque se verum restituuisse. At iste num-
mus Golzio debetur. [cf. Berkel ad. Steph. Byz. s. v.]

63) Niese [de Steph. Byz. fontibus' I p. 30] Philoni Byblio, quae
in Stephano de claris hominibus dicuntur, iure vindicat. Recte id quoque
monet excipiendos esse eos, qui in fabulis versantur, quibus Sibyllae
accensendae sint. — Nihilo tamen secius ex Philone fluxisse Sibyllae
s. v. Γέργις et s. v. Μερμασός mentionem, ea de causa credit, quod
Suid. s. v. eadem redeat Sibylla Hellespontica; in Suida enim Philonianam
inesset sat multa. At iste Suidas articulus non ex Hesychio — per quem
Philonianam eo pervenerant — sed ex Anonymo περὶ Σιβύλλῶν sumptus est.
Denique Hellespontica non est eadem erythraea. Denique illa non Demetrio
Scepsio, sed Heraclidi Pontico debetur.

Nonam Phrygiam, quae raticinata sit Ancyrae.

Decimam Tiburtem, nomine Albuneam, quae Tibure colatur ut dea iuxta ripas Anienis, cuius in gurgite simulacrum eius inventum esse dicitur, tenens in manu librum, cuius sortes senatus in Capitolium transtulerit.

Monendum est Varronis verba paullulum a Lactantio esse decurtata. Paucis fortasse augeri poterunt, postquam alterum Varronis compilatorem eruerimus. Vnum nunc adiungo: Clemens Alex. strom. p. 139 S: ἐῶ δὲ τὴν Ἱταλήν . . . ἡ τὸ ἐν Πάμη Καίμαλον ὥκησεν, ἵς νιὸς Εὐανδρος ὁ τὸ ἐν Πάμη τοῦ Πανὸς ἴερὸν τὸ ζαλούμενον Λουπέρχαλιον [cod. Λουπέρχιον] κτίσας. Cum compareat Cimmeria Varroni, ea, quae de Cimmeria praedicantur Varroni, nescio quo intermedio [ipsum enim Varronem, quamquam semel praeterea Protrept. p. 13 S. antiquitates rerum divinarum' citavit, Clemens non legit], deberi probabiliter statuitur. — Catalogus ille num ab ipso Varrone compositus sit, dudum dubitavi. Deceptus enim similitudine quadam, quae inter eum et indices homonymorum Laertianos intercedit, eum ad Demetrii Magnetis περὶ ὅμωνύμων ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων opus eo cupidius revocabam, quoniam fere omnes Sibyllae oracula reliquise a veteribus credebantur. Sed postquam catalogos illos non a Demetrio compositos esse mihi persuasi, abiecta hac opinione denuo in rem inquisivi. Iamque certus sum Varronem ipsum, quemadmodum dixit Lactantius, indicem Sibyllarum confecisse, quia decimam [Tiburtinam] et quartam [Cimmeriam], Sibyllas proprie Romanas, simul cum Naevii et Pisonis testimoniis ab homine Graeco ante Varronem in hunc ordinem receptas esse mihi incredibile videtur. Cui sententiae accrescit probabilitas, quod nomen Demus' manifesto ex Pseudohypercho Cumano provenit; nam

---

vicus Γεργίθων. Heraclidis tempore locorum uterque extabat. Urbs ab Attalo I [241—197] diruta [Strabo p. 616]: unum igitur reliquum erat Gergithium. Hinc Livius 28, 29 emendandus [*Iliensis Rhoeteum et Gergithium* (codd. *Gergithum*) addiderunt Romani' n. 188].

novit, non mirum. Scitu tamen ad Tibulli studia perquam est dignum, quod obscuram istam Demetrii Herophilen e tenebris protraxit⁶⁵⁾. —

3. Agmen claudat Martianus Capella p. 159: *alii quoque huius generis in divinandi usum et praescientiam procreati ut . . . Sibylla vel Erythraea quaeque Cumaea est vel Phrygia, quas non decem, ut asserunt [scil. Varro], sed duas fuisse non nescis, i. e. Herophilam Troianam Marmensi filium et Symmachiam Hippotensis filiam.*' Demetrii comparet Herophile; Marmensem corigo in Marpessum; patrem enim pro patria falso Martianus intellexit, cum — nescio ubi — tale aliquid scriptum inveniret: *Herophile Troiana Marpesso oriunda.*' —

§ 4. De Apollodoro Erythraeo.

A Pausania ut ne nunc quidem discedam, ea efficiunt, quae Demetrius Scepsius contra Erythraeos cum ira et studio effundit. Erythraeos inculpat non solum Herophilen Troianam sibi vindicasse, verum etiam eius ipsum versum, quo patriam suam — Marpessum scilicet Ἑρυθράν — significasset, pro interpolato damnasse: § 7 Ἐρυθραῖοι γὰρ — ἀμφισβητοῦσι γὰρ τὴς Ἡροφίλης προθυμότατα Ἑλλήνων — Καύσουν τε καλούμενον ὄδος καὶ ἐν τῷ ὄδει σπίλαιον ἀναφαίνουσι, τεχθῆναι τὴν Ἡροφίλην ἐν αὐτῷ λέγοντες, Θεοδώρου δὲ ἐπιχωρίου ποιμένος καὶ νύμφης παῖδα εἶναι. Ἰδαῖαν δὲ ἐπίκλησιν γενέσθαι τῇ νύμφῃ, κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, τῶν δὲ χωρίων τὰ δασέα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων Ἰδας' τότε ὀνομάζεσθαι· τὸ δὲ ἔπος τὸ ἐς τὴν Μαρπησσὸν καὶ τὸν ποταμὸν τὸν Ἀϊδωνέα, τοῦτο οἱ Ἐρυθραῖοι τὸ ἔπος ἀφαιροῦντιν ἀπὸ τῶν χρησμῶν. Quac Erythraeos commisso Demetrius queritur, vix per ora ei tradita esse vi-

65) Quod de Varrone Tibulli, de Heraclide Pontico Dionysii, de poetis cyclicis Heraclidis auctoribus hallucinatur Alexandre p. 23 sqq., sciens praetereo.

dentur, sed libro quodam Erythraeo consignata, praesertim cum de singulis locis vel locorum fabulis ad scriptores ἑπιγορίους libenter provocet vel pugnet contra eos; veluti Histiaeum Alexandrina [Strabo p. 599] usus est et Daē Colonensi [ib. 612]. Tale Erythraeum scriptum re vera exstisset Hermippus [Berytius opinor] innuit apud Suid. s. v. Σίβυλλα Ἐρυθραια· Ἀπόλλωνος καὶ Λαμπτας· κατὰ δὲ τινας Ἀριστοχράτους καὶ Ἰδαῖας, ὡς δ' ἄλλοι Κριναγόρου, ὡς δὲ Ἐρμιππος Θεοδώρου, Ἐρυθραια παρὰ τὸ τεχθῆναι ἐν χωρίῳ τῶν Ἐρυθρῶν, ὃ προσαγορεύετο βάτοι [= ἴδαι virgulta]⁶⁶⁾). Atqui Erythraeum novimus Apollodorum ex Varronis indice et ex Lactantio, qui et scripsit de Sibyllis — in Ἐρυθραικοῖς sine dubio⁶⁷⁾ — et de Erythraea ut de populari sua valde gloriabatur⁶⁸⁾. Adversarium igitur Demetrii tenemus Apollodorum Erythracum. De quo homine plura possum docere.

Suidas l. c. sic pergit: γέγονε δὲ [Σ. Ἐρυθραια] τοῖς χρόνοις μετὰ νπγ' ἔτη τῆς Τρωϊκῆς ἀλώσεως [a. 700]. Hoc ad Erastosthenis „chrono-graphias“ referendum. Nam cum 483 annos post excidium Troiae Suidae auctor Sibyllam dixit fuisse, illud sine dubio in annum 1183 cum Eratosthene [non in annum 1184 cum Apollodoro] incidisse defendit. Videtur igitur Erathostenis assecla nescio quis delitescere. Atqui in chronographiis de S. Samia Eratosthenes scripsit [cf. indicem Varronianum p. 33]; ibidem de celeberrimae Sibyllae Ery-

66) Quae scripsi ex conjectura scripsi. Codd.: κατὰ δὲ τινας Ἀριστοχράτους καὶ Ὅδαλης, ὡς δ' ἄλλοι Κριναγόρου, ὡς δὲ Ἐρμιππος Θεοδώρου. Ὅδαλης non graecum. Ex Pausania emendo Ἄδαίας — Nonnulla Suidas repetivit s. v. Ἡροφίλη.

67) Hoc concludo inde, quod de Sibylla Cumana Hyperochus Cumannus ἐν Κυριακοῖς egit; de Samia Eratosthenes ἐν Σαμιακοῖς scriptum invenit. Ἐρυθραια etiam Hippias scripsit Erythraeus [Ath. VI, 258e] duobus saltim libris ceteroquin ignotus.

68) cf. Varro l. c. (Varro ait) quintam Erythraeum quam Apollodorus Erythraeus adfirmat minu fuisse civem, eamque Graecis IIum petentibus canticatum et periturae esse Troiam et Homerum mendacia scripturum.

thraceae tempore exposuisse eum per se probabile est. Id si fecit — et re vera fecit, cf. infra — Eratosthenes annales Erythraeorum, quemadmodum de Sibylla Samia Samiorum, sequutus videtur esse. Tunc vero Eratosthenem ex Apollodoro Erythraeo⁶⁹⁾ Sibyllam Erythraeam saeculo octavo attribuisse est veri simile. Plura et certiora hac de re in capite quinto disputabo.

Restat, ut in Erythraeorum et Troianorum contentione paulisper immoremur. Ac primum quidem dicendum est de versibus iis, quibus patriam Marpessum erythraeam Sibyllam indicasse Demetrius adfirmat § 3:

εἰμὶ δὲ ἐγὼ γεγανῖα μέσον θνητοῦ τε θεᾶς τε
νύμφης ἀθανάτης, πατρὸς δὲ ἐκ σιτοφάγου,
μητρόθεν Ἰδογενῆς, πατρὶς δὲ ἱμοὶ λετινὴν ἴχνον
Μαρπησσός, μητρὸς δὲ νεόη, ποταμὸς δὲ Ἀιδωνεύς.

Sic Demetrius. Erythraei omissio versu ultimo ita:

εἰμὶ δὲ ἐγὼ γεγανῖα μέσον θνητοῦ τε θεᾶς τε
νύμφης ἀθανάτης, πατρὸς δὲ ἐκ σιτοφάγου
μητρόθεν Ἰδογενῆς, πατρὶς δὲ ἱμοὶ λετινὸν ἴχνον.

At si supra demonstravi Demetrium ipsum illud de Sibylla Troiana ab ἴχνον Μαρπησσῷ ἴχνον appellata ementitum esse, necessario consequitur etiam versum eum, quo illud inest mendacium, Demetrio deberi, praesertim cum ab eo solo citetur. Hoc autem quaerendum est, num Erythracorum versus recto tali stent. Ἰδογενῆς Erythraei non a monte Ida, sed ab ἴδαι [sic Pausanias. Suidas βάται, quod ad idem fere reficit], quae essent ὁπατα locorum, derivabant. Quam sen-

69) Quae praeterea addit Suidas: τοὺς δὲ αὐτὴν Σικελήν, ἄλλοι Σαρδιανήν, ἄλλοι Γεργελίαν, ἄλλοι δὲ Ροδίαν, ἄλλοι δὲ Λίβυσσαν, ἄλλοι Αιγαίανήν, ἄλλοι δὲ Σημίαν ἐθίζεσσαν, non modo non cogimur eidem Apollodoro adsignare, sed fere vetamur, quoniam complures Sibyllas Apollodoro probatas fuisse [Graecas scilicet] ex Lactantio compertum est. Suidae autem auctor primarius unam tantummodo agnoscisse videtur Graecam.

tentiam quidni esse veram putemus⁷⁰)? Deinde Ἐρυθρή⁷¹) pro Ἐρυθραι cur non potuit dici? Vel potius cani, siquidem Θήβη, Ἀθήνη [η, 80], Μυκήνη [φ 108]⁷²) a poëtis antiquas res commemorantibus usurpatur atque adeo — Θήβη saltem — in epigrammatis, quae sunt in lapidibus, saepissime occurit. Ipsa autem, de qua agitur, urbs singulari numero saepius scripta est, velut apud Velleium I 4, 3⁷³), Servium in Aen., 36⁷⁴), Martianum Capellam, chronicon Paschale I, 201 sq. Dind.⁷⁵); in anecdoto Parisino; in orac. Sib. libro III, 812 suppari fere Demetrio⁷⁶), ubi S. Iudaea ad Erythraeum respicit. Et ne hanc nominis formam credas non ipsis Erythraeis in usu fuisse, teste Strabone p. 644 portus prope ad urbem situs Ἐρυθρᾶς λιμήν vocabatur⁷⁷). Omni igitur culpa qua a Demetrio obruuntur Erythraei sunt liberandi. —

70) Βάτος ίδεις apud Dioscoridem de materia medica IV c. 38 [medici graeci ed. Kühn vol. XXV p. 534]: β. Ι. ἐκλήσῃ μὲν διὰ τὸ πολλῆν ἐν τῇ "Ιδη γεννᾶσθαι, ἀπάνθας μικρᾶς ἔχουσα· εὐρίσκεται καὶ χωρὶς ἀπάνθης. Hesychius s. v. "Ιδη . . . ἡ ὅρας Τροίας ἡ Σλητη δηλοῖ δὲ καὶ τὸν ὑψηλὸν τόπον [ex Didymi sententia cf. schol. Δ. 475]. "Ιωνες δὲ δρυμῶν ὅρας.

71) Ἐρυθρᾶς non ab ἔρυθρές ab Erythraeis ipsis derivabatur sed ab heroe Ἐρυθρος [cf. Diodor. V, 78; Paus. VII, 3, 4 et epigramma prope Erythras in lapide inventum 904 Kaibel]. — Steph. Byz. igitur s. v. Ἐρυθρατῆν scribo Ἐρύθρην.

72) cf. Herodian. in schol. B 498 sqq.

73) Jones . . . urbes constituere Miletum . . . Erythram' etc.

74) Dicitur tamen Farro, ut Erythracam credat scripsisse, quia . . . apud Erythram insulam ipsa inventa sunt carmina.

75) Σιβυλλας ἡ προσγεγραμμένη ἡν̄ απὸ πολιγνης Ἐρυθρᾶς [cod. Ἐρυθρίας] καλουμένης ἀντικρὺ Χίου, τῇ καὶ ἐποποίος ούσα, τῇς καὶ στήλῃ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐρυθρῷ ἄχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν στερεάν ἀντικρὺ Χίου.

76) Καὶ καλέουσι βροτοὶ με καὶ "Ελλαδα πατρίδος ἀλλης εἰς Ἐρυθρής γεγονοῦσιν ἀναιδέσα . . .

77) Hac usus observatione emendationem Ampelii [liber memor. VIII, 16] ab aliis ineohatam consummabo: *Argyro (sic!) est fanum Veneris super mare: ibi est lucerna super candelabrum posita lucens ad mare sub dico, quam neque ventus extinguit nec pluvia aspergit, sed et Herculis aedes antiqua; ibi e columna pendet cava ferrea rotunda, in qua conclusa Sybilla dicitur. Ibi iacent ossa balænorum quasi lapides quadrati*. v. Rohden de

Desinat igitur tandem aliquando Pausaniae de S. Troianae gloria testimonium extolli. Quam etsi largirer re vera fuisse, nec fuisset vetusta iudicē Heraclide Pontico, et ante Demetrium Scopsum propemodum ignota. — Corrigantur ex hac commentatione cum ceteri omnes qui de Sibyllis scriptitarunt, tum Marquardtus [röm. staatswes. III² p. 336 sqq.] totus ille pendens a Clauseni confusaneae doctrinae promptuario, quod inscripsit *Aeneas und die Penaten*. —

Dixi quae de Pausaniae indice Sibyllarum mihi proposueram. Hinc — et ex c. 5 et 6 — sponte intellegitur ita in exscribendo Pausaniam se gessisse, ut de rebus ipsis vix quiequam immutaret vel de suo adderet, testium vero nominibus, quae quin pro consuetudine sua satis nota Alexander attulerit, ambigere non licet, consulto oblitteratis callide et impudenter suam auctoritatem supponeret. Quae cum ita sint, laetor eam de Paussnia sententiam quam Wilamowitzius, cum Graeciam peragraret, quotidiano usu assecutus et publice et in scholis satis defendit, me inter domesticos parietes alii argumentis communivisse. Quae sententia nequaquam ab iis abhorret, quae de eiusmodi inde a primo a. Chr. n. saeculo scriptoribus dudum fere creduntur, velut de ipso Alexandre Milesio, Diodoro Sieulo, Nicolao Damaseeno, Iuba Mauretanico. Inter eos et Pausaniam unum hoc interest, quod illi plerumque, unde prompserint, libere fatentur, Pausanias nihil habet

---

mundi miraculis? Bonn 1875 p. 26 de emendatione fere desperat. Melius res cessit Rohdeo [Rhein. Mus. 1877 p. 638 sqq.], quocum estenus consentio, quod relectis ceteris conjecturis omnibus de Erythris cogitandum esse censeo, quoniam ibi et monumenta Sibyllina et Herculis aedes antiquissima fuit [Paus. VII, 5, 5; Plin. N. H. XI, 111] mirabilibus referta. Accedit quod Herculis imago incisa est nummo Erythraeo, nunc Berlinensi [cf. Friedlaender n. Sallet berl. münzkab. No. 150]. Duas autem Rohde proponit conjecturas, quarum alteram Argino' [fuit Ἀργεννόν, ἄχρος τῆς Ἐρυθραίας Strabo I. c.] missam facio, cum, quid Argino fuerit cum Sibylla, non videam. Altera Erythris' ad veritatem accedit, dummodo singularis scribatur argyro = erythre' [i. e. Erythrae]. De Ampelii fonte infra disseram. —

antiquius, quam ut inscitiam suam occultet ‚speciosus pelle decora‘. Quamquam secundo p. Chr. n. saeculo similes prostant homunciones, veluti Gellius, Apuleius, alii. Qui vero in inveterata ista de Pausania superstitione perseverant ex quaeunque difficultate vaniloquentia quadam se expedientes, ii rationem litterarum graecarum — atque etiam latinarum — qualis fuerit Hadrianea potissimum actate et postea, ignorant.

III. De Sibyllarum indice Varroniano.

§ 1. De Varrone.

Alteram adgredior quaestionem, quae in Sibyllarum indice Varroniano versatur. Differet autem a priore haec disputationcula, quod catalogum illum non modo ad fontes referam primarios sed etiam per rivulos, quibuscumque ad nos penetravit, eum magno aliarum rerum emolumento comitabor. Lactantius instit. I, 6 sqq. haec seripsit: *M. Varro, quo nemo unquam doctior ne apud Graecos quidem vixit, in libris rerum divinarum quos ad Caesarem pontificem maximum [a. 47] scripsit, cum de XV viris loqueretur, Sibyllinos libros ait non fuisse unius Sibyliae, sed adpellari uno nomine Sibyllinos, quod omnes feminae vates Sibyllae sunt a veteribus nuncupatae, vel ab unius Delphidis nomine, vel a consiliis deorum enuntiandis. Σιούς enim deos non θεόντι et consilium non βουλήν sed βυλήν appellant Aeolico genere sermonis. Ita Sibyllam dictam esse quasi θεοβούλην*⁷⁸.

---

78) Idem Diodor. IV, 66 [*τὸ γὰρ ἐνθαῦσεν κατὰ γλώτταν ὑπάρχει σιβυλλαῖντος*]. Contra Alexander Polyhistor ex Libyca lingua nomen repetivit. Mihi ex Asianorum barbarorum sermone videtur venisse cf. caput ultimum. Eadem aetate qua Cornelius Alexander Sullae libertus scripsit, Corn. Epicadus, idem Sullae libertus, *Sullae' ipsius cognomen ex Sibylla' ortum esse defendit*. Cf. Charis, Instit. gramm. I p. 110, 3 sq. Keil: *Sibyllam Epicadus de cognominibus ait appellatum qui ex Sibyllinis libris primo sacerdotum fecit, deinde Syllam; qui quod flavo et compto capillo*

Ceterum Sibyllas decem numero fuisse easque omnes enumeravit sub auctioribus, qui de singulis scriptitarunt.

Primam fuisse de Persis, cuius mentionem fecerit Nicanor, qui res Alexandri Magni scripsit.

Secundam Libycam, cuius meminit Euripides in Lamiac prologo.

Tertiam Delphida, de qua Chrysippus loquitur in eo libro, quem de divinatione composit.

Quartam Cimmeriam in Italia, quam Naevius in libris belli Punico, Piso in annalibus nominat.

Quintam Erythraeam, quam Apollodorus Erythraeus adfirmat suam fuisse civem; eamque [seil. ait Varro] Grais Ilium potentibus vaticinatam, et perituran esse Troiam et Homerum mendacia scripturum.

Sextam Samiam, de qua scripsit Eratosthenes in antiquis annalibus Samiorum reperisse se scriptum⁷⁹⁾.

Septimam Cumanam, nomine Amaltheam, quae ab aliis Demo⁷⁹⁾ vel Herophile nominatur [sequitur Sibyllae cum Tarquinio colloquium].

Octavam Hellesponticam in agro Troiano natam vico Marpesso circa oppidum Gergithum⁸⁰⁾, quam scribit Heraclides Ponticus Solonis et Cyri fuisse temporibus.

fuit, similes Syllae sunt appellati. Inde effeminati hodieque in Iude Syllae dicuntur, quos vulgo imprudenter populus appellat⁸¹⁾. Haec adauget Macrobius Charisii auctore usus, Saturn. I, 17, 27: Sed innusio in litteris, hos ludos victoriae non valetudinis causa, ut quidam annalium scriptores memorant, institutos. Bello enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primum sunt instituti, suadente Cornelio Rufo decimeviro, qui propterea Sibylla cognominatus est, et postea corrupto nomine primus coepit Sylla vocari⁷ cf. Livium XXV, 12 in multis congruentem.

⁷⁹⁾ Erythraeum et Samiam Varronianas habet Augustin. de civ. dei XXIII sq.

⁸⁰⁾ Demophile⁷ codd. correxi ex Pausania X, 12, 8: τὴν δὲ ἐπὶ ταύτη χρησμοὺς κατὰ ταύτα εἰποῦσαν ἐξ Κύμης τῆς ἵνα Ὀπικοῖς εἶναι καλεῖσθαι δὲ Δημός συνέγραψεν 'Υπέροχος ἀντὶ Κυμαῖος'. Nata est corruptela ex sequenti Herophile⁷.

⁸¹⁾ Gergithum codd. correxi. Vrbs [secundum Herodianum, Steph. Byz. s. v. cf. Lenz II, 878] scribitur Γέργις et Γέργιδος [Strabo p. 589];

Nonam Phrygiām, quae vaticinata sit Ancyrae.

Decimam Tiburtem, nomine Albuneam, quae Tibure colatur ut dea iuxta ripas Anienis, cuius in gurgite simulacrum eius inventum esse dicitur, tenens in manu librum, cuius sortes senatus in Capitolium transtulerit?

Monendum est Varronis verba paullulum a Lactantio esse decurtata. Paucis fortasse augeri poterunt, postquam alterum Varronis compilatorem eruerimus. Vnum nunc adiungo: Clemens Alex. strom. p. 139 S: ἐῶ δὲ τὴν Ἱταλήν . . . ἡ τὸ ἐν Ρώμῃ Κάρμαλον ὄψησεν, ἡς νιός Εὐανδρος ὁ τὸ ἐν Ρώμῃ τὸν Πανὸς ἱερὸν τὸ καλούμενον Λουπέρκαλιον [cod. Λουπέρκιον] κτίσας. Cum compareat Cimmeria Varronis, ea, quae de Cimmeria praedicantur Varroni, nescio quo intermedio [ipsum enim Varronem, quamquam semel praeterea Protrept. p. 13 S. 'antiquitates rerum divinarum' citavit, Clemens non legit], deberi probabiliter statuitur. — Catalogus ille num ab ipso Varrone compositus sit, dudum dubitavi. Deceptus enim similitudine quadam, quae inter eum et indices homonymorum Laertianos intercedit, eum ad Demetrii Magnetis περὶ ὄμωνύμων ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων opus eo cupidius revocabam, quoniam fere omnes Sibyllae oracula reliquise a veteribus eredebantur. Sed postquam catalogos illos non a Demetrio compositos esse mihi persuasi, abiecta hae opinione denuo in rem inquisivi. Iamque certus sum Varronem ipsum, quemadmodum dixit Lactantius, indicem Sibyllarum confecisse, quia decimam [Tiburtinam] et quartam [Cimmeriam], Sibyllas proprie Romanas, simul cum Naevii et Pisonis testimoniis ab homine Graeco ante Varronem in hunc ordinem receptas esse mihi incredibile videtur. Cui sententiae accrescit probabilitas, quod nomen Demus' manifesto ex Pseudohyperocho Cumano provenit; nam

vicos Γεργίθαι. Heraclidis tempore locorum uterque extabat. Urbs ab Attalo I [241—197] diruta [Strabo p. 616]: unum igitur reliquum erat Gergithium. Hinc Livius 28, 29 emendandus [*Hicenibus Rhoeteum et Gerythium (codd. Gergithum) addidierunt Romani* a. 188].

praeter Alexandrum Polyhistorem l. c. et Athenaeum [XII, 518 d] solus, quatenus sciri potest, Varro [Fest. s. v. Roma] illius *Kυμαικοῖς* usus est. Praeterea auctores qui in Varronis indice adparent, a Varrone citantur, velut — ne Heraclidem Ponticum et Eratosthenem ut notissimos proferam — in opere de lingua latina condito Chrysippus quater. Timaei historias, quas de S. Cumana consuluit [cf. infra], saepius ad res Italicas testandas in antiquitatibus rerum divinarum excitatavit⁸¹). Apollodori denique Erythraei testimonium ex Eratosthene cum sumpsisse ex iis quae p. 60 dicam probabile videtur. — Causam cur Sibyllas quotquot fuisse viderentur componeret, ipse non refutavit. Etenim post exustum Marsico bello Capitolium quaesitis Samo Ilio Erythris per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias carminibus Sibyllae [Tac. ann. VI, 12] cum, una an plures fuerint, ad vera a falsis discernenda scitu opus esset, haec quaestio cum animos agitaret contrarium in modum diiudicata videtur esse⁸²). — Porro ea, quae de Sibyllae Erythraeae praedictionibus ad Homerum spectantibus et de Phrygia communicavit, incertum est, unde sumpta sint. Libyam Euripideam ex Duride Samio [cf. p. 7] sumpsisse Wilamowitz videtur. Plana est res etiam de Cumanae nomine Herophila'. Is enim, qui Herophilam vocavit 'Cumanam', satis declaravit Cumanam S. et Erythraeam pro iisdem se habere. Huc trahendus est Servius in Aen. VI, 321: *Sibyllam Apollo pio amore dilexit et ei obtulit poscendi, quod vellet, arbitrium. Illa hausit arenam manibus et tam longam vitam poposeit. Cui Apollo respondet, id posse fieri, si Erythraeam, in qua habitabat, insulam relinquaret et eam nunquam videret. Profecta igitur Camus tenuit: et illic defecta corporis viribus vitam in sola voce retinuit. Quod cum cives eius cognovissent, sive invidia sive misericordia commoti epistulam ei miserunt creta an-*

81) Velut [Gell. noct. Att. XI, 1, 1] ab „Ἑταῖροῖς“ Italiam nomen accepisse defendit Timaeum secutus.

82) Tac. l. c. hac de re pluribus disseruit secundum Varronem, ut videtur [cf. Dionys. ant. Rom. IV, 62].

*tiquo more signatam: qua visa, quia erat de eius insula, in mortem soluta est. Vnde nonnulli hanc esse dicunt, quae Romana fata conscripsit, quod incenso Apollinis templo inde Romanum allati sunt libri, unde haec fuerat.*² Omnia haec ex Varro's antiquitatibus rerum divinarum³ propagata esse Servius paullo ante v. 36 ipse dixit: *... dicitur tamen Varro, ut Erythraeum credat scripsisse [or. Sib.], quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant, apud Erythram insulam ipsa inventa sunt carmina.* Iam Varro's auctori scimus Cumanam non solum fuisse ab Erythraea non diversam, sed etiam id quod sapit γρασσυλλέπτιαιν⁴ — de Sibylla virgine longaeva fabellas traditas. Et hoc quidem de Timaeo compertum est ex Pseudoaristot. Θαυμάστα ἀπούσματα p. 838 a 5 B. [Müllenhoff. deutsche alt.] p. 468]: ἐν δὲ Κύμη τῇ περὶ τὴν Ἰταλίαν δείκνυται τις ὡς Λοικη Θάλαμος κατάγειος Σιβύλλης τῆς χοησμολόγου, ἦν πολυχρονιωτάτην γενομένην παρθένον διαμεῖναι φασιν οὖσαν, ὑπὸ τεινων τὴν Ἰταλίαν κατοικούντων Κυμαίων, ὑπὸ δὲ τεινων Μελάγκρων^{5,6}) καλούμενην. Τοῦτον δὲ τὸν τόπον λέγεται κυριεύεσθαι ὑπὸ Λευκανῶν. Quodsi Timaeus Lucanam [= Cumanam] S. agnovit, tangitur idem a Suida s. v. Σ. Ερυθραία . . . τινὲς δὲ αὐτήν Σικελήν ἄλλοι Σαρδιανήν, ἄλλοι Γεργιθίαν, ἄλλοι δὲ Ροδίαν, ἄλλοι δὲ Αίβυσσαν, ἄλλοι Λευκανήν, ἄλλοι δὲ Σαμίαν ἰδόξασαν. Adparet Timaeum, certa sine dubio de causa, Erythraeam et Cumanam [= Lucanam] coniunxisse. Varro igitur ut saepius ita hoc loco a Timaei auctoritate pendet. — Ceterum haec res summi momenti videtur mihi esse: Primus enim, qui Cumanam testaretur, Timaeus exstitit: ignobilis igitur non dubium quin tertio a. Chr. n. saeculo Cumana fuerit. Praeterea Timaeus ut testis oculatus horribile Sibyllae antrum descripserat deque virginitate illius erat locutus. At-

63) Cum Melancraera — Nessus filia — Cassandra a Lycophrone v. 1464 comparatur, quam Sibyllam esse dieit scholion et Arrianus in Bithyniacis iudice Willamowitzio cf. Eust. ad B 814: Ἀρδίσιας φησιν, ἔτι Δάρδανος ἐκ Σάμου τῆς Θρακίας ὅλῶν τὰς τοῦ Τεύκρου βασιλέως Ήγαπέτες ἔγημε Νησώ καὶ Βάτεων καὶ μὲν τῆς Νησούς τὴν αὐτῶν Ήγαπάτηρ Σιβύλλα τῇ μάντις, ἵνα τὰς ἄλλας γυναικες ὅσαι ἐγένοντο μαντικαὶ κτλ.

qui de eadem Cumana non dixit tantum sed eadem quae Timaeus dixit Lycophro [Alexandra' v. 1276 sqq.]:

... Ζωστηρίου τε κλιτύν, ἐνθα παρθένον
στυγνὸν Σιβύλλης ἔστιν οἰκητήριον
γρώνῳ βερεύσῃσα συγκατηρεφὲς στέγης.

Adnotat scholion: *καὶ παρὰ Κυμαῖοις δὲ [Italiae] Ζωστηρίου Ἀπόλλωνός ἔστιν οὗτον, ἐν δὲ ταφῆναι φασι τὴν Σιβύλλαν Κυμαῖαν οὔσαν.* Quis praeter Timaeum illa Lycophroni suppeditare potuerit, nescio; de Lycone Regino enim Lycophronis patre vix quisquam cogitabit. Adde quod, ut per se proclive est suspicari, ita Schwegler *röm. gesch.* I p. 413. 200 n. 7. 253 n. 3 coniecit Timaeum in iis, quae ad historiam Romanam spectant, Lycophronis fuisse fontem. De rebus geographicis maxime Italiae et Müllenhoffius l. c. p. 466 sq. et Clausenus [Aeneas u. die Penaten II p. 580] iure idem statuerunt⁸⁴⁾. Res igitur certa. — Verbo moneo, etiam Melancraeram Nesus filiam apud utrumque esse nominatam [cf. adn. 83]. — Haec de catalogi Varroniani origine hactenus: iam de propagatione dicendum.

§ 2. De Anonymo.

1. Index Varronianus quamquam saepe apud scriptores

84) Fabellam de Sibylla moribunda Timaeanam etiam Petronius in cena Trimalchionis adhibuit c. 48: *nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum illi pueri dicearent: Σιβύλλα, τι θύεται; respondebat illa: ἀποζυγεῖται θάλα.* — Potest idem Timaeus apud Ampelium [cf. adn. 77] latere. Scriptis enim ille, Erythraeam Cumis esse mortuam, hic *Sibyllam* [i. e. ossa Sibyllae] Erythris in cavea fuisse conclusa. Iam si Timaeo Erythraei Sibyliae senio confectae Cumis epistola miserunt, sive invidia seu misericordia commoti, quid illa in epistola aliud quam rediret, dictum esse potuit? Inde statim fit probabile, ex Timaei opinione Erythraeos, cum vivam non possent, mortuam reduxisse et singulari quodam monumento publico condidisse, id quod Ampelius prodidit. Adde quod in oraculis ipsa cecinuit Erythraea [cf. Phlego l. c.], fore ut Erythris iaceret mortua.

vel senioris vel infimae aetatis occurrit, ipsum tamen Varro-
nem post Lactantium vix quisquam inspexit, neque Augusti-
nus — is enim utitur Lactantio — neque Hieronymus⁸⁵⁾ neque
Servius⁸⁶⁾ nec Martianus Capella [cf. p. 2]; ex Graecis nomino
Aelianum [cf. p. 3] et scholia in Aristidem rhetorem⁸⁷⁾. Hos
sufficit nominasse. Adecuratius de Anonymo oraculorum Sib.
editore disseram, cuius in praefatione [ex codice Vindobonensi
s. XV ab Alexandro (in ed. or. Paris. 1840 p. 1 sqq.) et Fried-
liebio (in calce p. IV) promulgata] ita legitur catalogus Sibyl-
larum Varronianus⁸⁸⁾: *Σ. δὲ δωμαῖκή λέξις ἐρμηνευομένη προ-*
φῆτις ἥγουν μάντις. οὗθεν ἐνὶ ὀνόματι αἱ θήλειαι μάντιδες
ἀνομάσθησαν⁸⁹⁾. *Σίβυλλαι τοίνυν, ὡς πολλοὶ ἔγραψαν, γεγό-*
νασιν ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις τὸν ἀριθμὸν δέκα.

πρώτη οὖν ἡ Χαλδαῖα ἥγουν ἡ Περσίς, ἡ κυρίως ὀνόματι
καλούμενη Σαμβήθη, ἐκ τοῦ γένους οὖσα τοῦ μακαριωτάτου
Νῶτος, ἡ τὰ κατ' Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λεγομένη προειρηκέναι,
ἥς μνημονεύει Νικάρωρ ὁ τὸν Ἀλεξάνδρον βίον ἴστορήσας.

δευτέρᾳ Λίβυσσα, ἡς μνήμην ἐποιήσατο Εὐριπίδης ἐν
τῷ προλόγῳ τῆς Λαμίας.

τρίτη Δελφοῖς ἡ ἐν Διλφοῖς τεχθεῖσα, περὶ ἣς εἶπε Χρύ-
σιππος ἐν τῷ περὶ Θεότητος βιβλίῳ.

τετάρτη ἡ Ἰταλική ἡ ἐν Κιμμερίῳ⁹⁰⁾ τῆς Ἰταλίας, ἡς

85) Augustin. de civ. dei XVIII, 23 *Sibyllas autem Varro prodidit plures fuisse non unam etc.* — Hieronymus (adv. Iovinum c. 41 [vol. II, 1 p. 367 Vallarsi]).

86) In Aen. III, 445 *Sibyllae appellatum est nomen, adeo ut Varro, quod fuerint Sibyllae, scripserit.* Notum est Servium antiquioribus scholiis usum esse.

87) Υπέρ δητοικηῆς I, 23 Frommel: δέκα Σίβυλλαι γεγόνασιν, ὡς φασιν.

88) Nomina [velut Μαρπησσῶ pro Μαρμίσῳ; Γέργιῶν pro Γεργί-
τιόνα] ex Varrone tacite emendavi et in hoc et in ceteris indicibus.

89) Verba σένε — ὀνομάσθησαν tradita post δέκα transpesui.

90) μερίς cod. scripsi Κιμμερίῳ [Plin. N. H. III, 5 *Iacus Avernus* . . . *iusta quem Cimmerium oppidum quondam*].

νιὸς ἐγένετο Εὔανδρος ὁ τὸ ἐν Ῥώμῃ τοῦ Πανὸς ἱρὸν καλούμενον Λουπερκάλιον κτίσας·

πέμπτη ἡ Ἐρυθραῖα ἡ καὶ περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ προειδηκία πολέμου, περὶ ἣς Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐρυθραῖος διαβεβαιοῦται·

ἕκτη ἡ Σαμία ἡ κυρίων ὀνόματι καλουμένη Φυτώ, περὶ ἣς ἔγραψεν Ἐρατοσθένης·

ἔβδομη ἡ Κυμαῖα ἡ λεγομένη Ἀμάλθεια ἡ καὶ Ἡροφίλη, παρότισ δὲ Ταραξάνδρα· Βιργίλιος δὲ τὴν Κυμαίαν Δημόσθην καλεῖ Γλαύκον θυγατέρα·

όγδόη ἡ Ἑλλησποντία τεχθεῖσα ἐν κάμη Μαρπησσῷ περὶ τὴν πολίχνην Γεργίθιον, ἥτις ἐνοίκια ποτὲ τῆς Τρωάδος ἐτύγχανεν ἐν καιροῖς Σόλωνος καὶ Κίρου, ὡς ἔγραψεν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός·

ἕντατη ἡ Φρυγία· δεκάτη ἡ Τιβουντία, ὀνόματι Ἀλβουναῖα.

Facile intellegitur neque ex Varrone nec ex Lactantio Anonymum pendere, quoniam et Samiae Cumanaeque nomina addidit — Phyto et Taraxandram — et Vergili Aeneidem antestatur editam post Varrois obitum anno 19 a. Chr. n.; latinum auctorem fuisse inde conligo, quod Chrysippus ἐν τῷ περὶ Θεότητος βιβλίῳ citatur. Cum enim liber iste Chrysippi non περὶ Θεότητος sed περὶ μαντείας inscriptus esset, errori illud περὶ Θεότητος deberi in proposito est. Hinc profectus Wachsmuthius [Ansichten der stoiker über mantik' p. 13] rectissime interpretatione latina de divinatione' (= περὶ μαντικῆς) illud περὶ Θεότητος' procreatum esse coniecit. De latino igitur Varrois compilatore, qui fuit post Vergilium, cogitandum est⁹¹⁾. Atqui Varro Sibyllarum in antiquitatibus rerum

91) Inde quod Anonymus Sibyllae Cumanae cum Tarquinio colloquium ex Lactantio habuit etiamque Lactantium, non statim sequitur [id quod volunt Alexandre p. 423 alii] indicem quoque Lactantio deberi. Rem supra me expediisse spero. Vnum addo: Lactantium si adoptas, hanc facile explicabis, quod pauciora de Cimmeria Lactantius quam Anonymus exhibet. Quae cum redeant in Clemente Alexandrino a Varro sine dubio enarrata erant, ideoque a Fenestella referri poterant, ex quo statim Anonymum pendere. Multo difficultius est, quod Alexandre p. 62 sibi fugit Anonymum ea ipsa ex Clemente supplevisse. — Verbo moneo, etiam Lactantium duobus usum esse, Varro et Fenestella [cf. n. 92].

divinarum' de XV viris disputans mentionem intulerat: eadem occasione — aut in 'annalibus' aut alibi — Fenestella [† 19 p. Chr. n.] Varronis assecula complures recensuit Sibyllas⁹²). Fenestellae igitur catalogum Anonymi fontem esse arbitror. Inde patet Ewaldum [p. 137], qui infima Byzantinorum aetate Anonymum illum oraculorum Sibyllinorum collectorem fuisse opinatur, falli. Fenestellae enim opera ingenti illo litterarum antiquarum naufragio' sub papa Gregorio I (590—604) perierunt. — Nuperrime Tycho Mommsenus ad quinti post Christum s. initium 'propter sermonis materiaeque rationem' prae- fationem illam referendam esse [progr. Francof. a. M. 1879 p. 85 n. 6] coniecit.

Fenestella igitur exceptis iis, quae christianum sapiunt, omnia Anonymo suppeditavit, etiam definitionem Sibyllae a Varroniana diversam et Taraxandrae et Phytus nomina; quae quidem nomina etiam in Varronis indice exstisset nihil im- pedit suspicari. — Qua neglegentia iste Anonymus Fenestellam exscriperit, uno exemplo inlustrabo: πέμπτη, inquit, η Ἐρυθραί . . . περὶ ης Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐρυθραιος διαβεβαι- οῦται. Quid adfirmat? Fenestella ut scriptor diligens ex Varrone l. c. sine dubio addiderat, *quam Ap. Er. adfirmat suam fuisse eivem*'. Anonymus ea ipsa transiluit, in qui- bus rei summa posita est. — Hinc, ut dixi, eximenda sunt, quae de Sibylla Christiana ex or. Sib. sumpsit III, 8, 882 sqq.

92) Lactant. inst. I, 6: *Omnes igitur hae Sibyllae unum deum praedi- cast, maxime tamen Erythraea, quae celebrior inter ceteras et nobilior ha- betur, si quidem Fenestella, diligentissimus scriptor, de XV viris dicens ait restituto Capitolio rettulisse ad senatum C. Curionem eos, ut legati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllas conquisita Romam deportarent, atque missos esse Gabinium, M. Otacilium, L. Valerium, qui descriptos a privatis versus circa mille Romam deportarunt. Idem supra ostendimus dixisse Varro- nem.* — Complures Sibyllas Fenestellam enumerasse dicit Lactantius de ira XXII, 6: *Sibyllas plurimi et maximi auctores tradiderunt, Graecorum Aristochius et Apollodorus Erythraeus, nostrorum Varro et Fenestella.*

[et saepius], verba scil. ἐκ τοῦ γένους οὗτα τοῦ μακαριωτάτου Νῷε.' Nomen Sambethae aliunde addidit.

Sambethae memoria bis praeterea prostat.

a) Scriptum enim est in titulo Thyatireno C. L Gr. II, 3509: Φάβιος Ζώσιμος κατασκευάσας σορὸν ἔθετο ἐπὶ τόπου καθαροῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως πρὸς τῷ Σαμβαθείῳ ἐν τῷ Χαλδαιοῦ περιβόλῳ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἑαυτῷ, ἵψῃ τεθῆ, καὶ τῇ γλυκυτάτῃ αὐτοῦ γυναικὶ Αὐγηλίᾳ Ποντιανῇ . . . ἐγένετο ἐν τῇ λαμπροτάτῃ Θυατειρηνῶν πόλει ἀνθυπάτῳ Κατιλλίῳ Σεβήρῳ μηνὸς Αὐδναίου τρισκαιδεκάτῃ ὑπὸ Μηνόφιλον Ιουλιανοῦ δημόσιον'. — Tempus tituli Boeckhius [consentiente Waddingtonem fastes des provinces Asiatiques' p. 724] ex mentione Catillii Severi adsequi voluit, qui a. 117—119 p. Chr. n. Syriae erat praefectus [cf. Henzen acta fratrum arvalium' p. 182]. Kiesslingius propter Aureliae mentionem titulum post Aurelios imperatores removere mavult atque de Catillio Severo fratre arvali a. 183 vel de cognomine, Alexandri Severi cognato [cf. Lamprid. Alex. 68], cogitari posse me admonuit. — Σαμβάθειον' sacellum Sambethae significat Noae filiae, velut Cumana quoque S. prope Cumas fanum habebat. Qui verbis ἐν τῷ τοῦ Χαλδαιοῦ περιβόλῳ significetur Chaldaeus, Boeckhio non cognitum erat. Ipse propter Anonymi de Chaldaea testimonium Noam statuo intellegendum esse. Thyatirae igitur Noa cum Sibylla Chaldaea eodem in peribolo s. III p. Chr. n. celebatur.

b) Qua re cognita certum de nummo quodam Berolinensi Apameae Phrygiae invento iudicium ferri potest [cf. Friedlaender und Sallet das kgl. münzkab. No. 656 tab. 9]. Illa in urbe — condita a Seleuco Nicatore [Strabo XII p. 577 sqq.] — arcam Noae adpulisse Strabonis aetas credebat, si quidem Apamea χιβωτός' vocabatur [cf. Strabo XII, 569], ideoque Noam venerabatur. Nummus enim cusus sub Philippo imperatore [244—49] Noam exhibit cum femina quadam in arca vehentem: hanc feminam non pro uxore Noae — uti

volunt nummorum periti — sed pro Sambetha Noae filia cur habendam esse censem, sponte nunc perspicitur⁹³⁾.

2. Ordine persecuturus qui praeter Fenestellam et Anonymum indicem Varronianum servaverint, temporum decursu devenio ad Scholiastam ad Platonis Phaedrum p. 244 B⁹⁴⁾): Σίβυλλαι μὲν γεγόνασι δέκα, ὧν πρώτη ὄνομα Σαμβῆθη· Χαλδαῖαν δέ φασιν αὐτὴν οἱ παλαιοὶ λόγοι, οἱ δὲ μᾶλλον Ἐβραιάν· καὶ δὴ καὶ ἐν τῶν παίδων τοῦ Νῶε εἰς γυναικαὶ ἀρμοσθῆναι καὶ συνεισελθεῖν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ κιβωτῷ· ταύτην καὶ τὰ περὶ τῆς πυρηνοποίίας χρησμωδῆσαι φασι καὶ ὅσα τοῖς τούτων συνέβη τολμήμασιν· χρησμωδῆσαι δὲ πρὸ τῆς διαιρέσεως τῶν γλωσσῶν γενομένην γλώσση φασὶ τὰ χρησμωδηθέντα τῇ Ἐβραιΐδι. οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα προειπεῖν· ἡς καὶ μνήμην Νικάνωρ ὁ τὸν Ἀλέξανδρον βίον ἀναγράφας πεποίηκεν.

δευτέρᾳ δὲ Λίβυσσα, ἡς μνήμην ἐποιήσατο ἐν τῷ τῆς Ααμίας προλόγῳ Εὐδοκίδης· ὄνομα δὲ αὐτῆς οὐ πάντα συφηνίζουσιν.

τρίτη Δελφίς, ἡ ἐν Δελφοῖς τεχθεῖσα, περὶ ἡς ἴστορησε Χρύσιππος [ἐν τῷ περὶ θεότητος βιβλίῳ].

τετάρτη Ἰταλική ἡ ἐν Κιμμερίῳ [cod. ἔρημοι] τῆς Ἰταλίας τὴν διατοιβήν λαχοῦσσα, ἡς υἱὸς ἐγένετο Εὔανδρος ὁ τὸ Ἀρά πόλιν τὸν Πανός ἵερὸν τὸ καλούμενον Λουπερκάλιον κτίσας·

πέμπτη ἡ Ἐφυθραία, ἥτις καὶ τὰ κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συνενιζέντα προηγόρευσεν, περὶ ἡς Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐφυθραῖος διεξέρχεται.

ἕκτη ἡ Σαμία, ἡς τὸ κύριον ὄνομα Φυτώ φασιν [περὶ ἡς ἔγραψεν Ἐραστόσθενης]⁹⁵⁾.

93) Cave hanc S. confundas cum Phrygia Heraelidis Pontici.

94) Scripsi quae C. Fr. Hermannus VI p. 269 sqq. edidit ex Varrone emendata. Vnctis inclusa desunt in codice Marciiano [cf. Schanz „der Platocodex der Marcusbibliothek“ p. 18]. Pleniorum recensionem iam Photius legit qui indicem ex scholiis Platonicis sumpsit.

95) In ceteris cod. falso legitur Eratosthenis testimonium ad Italicam adscriptum. Transposuit Beruhardus Eratosth. frg. p. 86.

έβδομη ἡ Κυμαία μὲν γένος ὄνομα δὲ Ἀμάλθεια, οἱ δὲ Ἡροφύλην [Ἐρωφύλην *codd.*] φασὶν παρά τισι δὲ κλῆσιν ἡνέγκατο Ταραξάνδρα. Βιργίλιος δὲ ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Δηϊφόβην αὐτὴν ὄνομάζει.

ἀγδόη ἡ Ἑλλησποντία, ητις ἐν κάμη *Μαρπησσῶ* [*Μαρ-*
πησσῶ *codd.*] τὴν γένεσιν ἔσχε περὶ τινα πολίχνην Γέργιθον
[Γεργετίωνα *codd.*] ὑπὸ τὴν ἐνορίαν δὲ αὐτῇ τῆς Τροίης ἐτύγ-
χανεν. [ἢν δὲ ἐν καιρῷ Σόλωνος καὶ Κύρου, ως ἔγραψεν Ἡρα-
κλείδης ὁ Ποντικός.]

ἐνάτη ἡ Φρυγία· ἐπὶ πᾶσι δεκάτῃ ἡ Τιβουρτία μὲν γένος,
ὄνομα δὲ Ἀλβουνία.

Vergilius memoria aut Fenestellam arguit auctorem aut Anonymum; Chaldaeae autem et Sambethae adpellatione, quae nondum in Fenestella exstabat, ad Anonymum revocamus⁹⁶⁾. Idem corruptelarum similitudo confirmat velut Anonymus Ἐρο-
φύλη, *Μαρμίσω*, *Γεργετίόνα*, scholiasta paullo corruptius Ἐρο-
φύλη, *Μαρμυσσῶ*, *Γεργετίωνα*⁹⁷⁾. Vno tantummodo addita-
mento scholiasta indicem Anonymi auxit. Verba enim de Sam-
betha Noae nuru eiusque vaticiniis ad turris aedificium spectan-
tibus, quae in Anonymi praefatione desunt, sumpsit ex ipsis
oraculis I, 287 sqq. III, 97 sqq.

Ex quo apertum est indice scholiastae novi nihil doceri.
Omnino igitur cum is tum Photius [Amphiloch. 27] totus ille
quidem pendens a scholiasta abiciendi sunt.

96) Idem sensit Alexandre p. 423.

97) Recte monet Alexandre p. 432 ea, quae Anonymus [praeſ. p. IV]
de ἀμετρίᾳ versuum Sibyllae disseruit, fluxisse ex Pseudoiustin. coh. ad
Græc. Ex Anonymo eadem Scholiasta Platonis, hinc Photius.

Allus autem est scholiasta [cf. Schanz I. c.] qui de Erythraea ex Neo-
platonicis quodam haec addidit: πολλαὶ Σίβυλλαι, πᾶσαι δὲ μαντικαὶ ἥδε
δὲ Ἐρυθραῖα ἔστιν Ἡροφύλη καλουμένη φασὶ δὲ αὐτήν γεννηθεῖσαν εἰς τὸ
προσεπεῖν εἴς σύνοματος ἕκκεστον καὶ ἐμμετρα φεύγεσσιν καὶ εἰς βρογὴν
γρόνον τέλειον εἴδος ἀνθρώπου λεβεῖν. Idem Hermias [apud Astium in ed.
Phaedri]. Proclus comm. in Tim. IV 288, V 791 Schneider. Nicetas Cho-
nist. III 577 Bonn.

§ 3. De anecdoti Parisini scriptore.

Proximus qui indieem Varronianum tradat commemorandum est scriptor περὶ Σιβυλλῶν editus a Cramero [anecdota Paris. I p. 332 sqq.]. Omnis autem de illo locus duas in partes mihi dividendus videtur, quarum altera in eruendo scriptoris nomine, in fonte investigando altera versatur. Ordine hos tractabo initium sumens a fontibus. Opus autem est indieem — ex Varrone correctum — oculis subicere:

Tὸ Σίβυλλα φωμαῖκὴ λέξις ἔστιν, ἐρμηνευομένη προφῆτις ἡγουν μάντις, ὃθεν ἐνὶ ὀνόματι αἱ θήλειαι μάντιδες φωμάσθησαν Σίβυλλαι· γεγόνασι δὲ Σίβυλλαι δέκα ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις· πρώτη ἡ καὶ Χαλδαία ἡ καὶ Περσίς, ἡ καὶ πρός τινων Ἐβραια ὄνομαζομένη, ἵσ τὸ κύριον ὄνομα Σαμβήθη, ἐκ τοῦ γένους τοῦ μακαριωτάτου Νῶε, ἡ περὶ τῶν κατ' Ἀλέξανδρον λεγομένη⁹⁸⁾ προειρηκέναι, ἡς μνημονεύει Νικάνωρ ὁ τὸν Ἀλέξανδρον βίου ιστορήσας, ἡ περὶ τοῦ δεσπότου Θεοῦ μυρία προθεσπίσασα καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ συνέδουσιν αὐτῇ, πλὴν ὅτι ταύτης εἰσὶ βιβλία καὶ περὶ παντὸς ἔθνους καὶ κάθαρις περιέχοντα· ὅτι δὲ οἱ στίχοι αὐτῆς ἀτελεῖς εὑρίσκονται καὶ ἀμετροι, οὐ τῆς προφήτιδός ἔστιν ἡ αἵτια ἀλλὰ τῶν ταχυγράφων οὐ συμφθασάντων τῇ ὁμοῇ [ὁμοῇ εοδ.] τῶν λεγομένων ἡ καὶ ἀπαιδεύτων γενομένων καὶ ἀπειρων γραμματικῶν· ἂμα γὰρ τῇ ἐπιπνοίᾳ ἐπέκαντο ἐν αὐτῇ ἡ τῶν λεχθέντων μνήμη· καὶ διὰ τοῦτο εὑρίσκονται στίχοι ἀτελεῖς καὶ διάνοια σκάζουσα· εἴτε κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ τοῦτο γέγονεν, ὡς μὴ γιγνώσκοιντο ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἀναξίων οἱ γρηγοροὶ αὐτῆς.

δευτέρᾳ Σίβυλλα ἡ Λίβυσσα.

τρίτῃ ἡ Λελφίς, ἡ ἐν Λελφοῖς τεχθεῖσα· γέγονε δὲ αὗτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ἔγραψε χρησμοὺς δι’ ἐπῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Κριτῶν, ὅπηνικα Δηβώρα προφῆτις ἦν παρὰ τοῖς Τουνδαιοῖς.

98) Cod. λεγομένων προειρηκοῦ; correcxi ex Suida, qui anecdotum descripsit. Conici possit etiam γενομένων προειρηκοῦ.

τετάρτη Ἐρυθραία ἀπὸ πόλεως Ἐρυθρᾶς καλούμενης ἐν Ιωνίᾳ περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ προειδηκυῖα πολέμου.

Ἔκτη ἡ Σαμία, ἡς τὸ κύριον ὄνομα Φυτώ, περὶ ἡς ἔγραψεν Ἐρατοσθένης· καὶ αὐτῇ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν παρὰ Τουδαιοῖς Κριτῶν ἦν.

Ἐβδόμη ἡ Κυμαία ἡ καὶ Ἀμάλθεια ἡ Ἡροφίλη· ἡ δὲ Κύμη πόλις ἐστὶν Ἰταλική, ἡς πλησίον ἀντρον ἐστὶν συνηρεφής καὶ γλαφυρώτατον, ἐν ᾧ διαιτωμένη ἡ Σιβυλλα αὕτη τοὺς χρησμοὺς ἔδιδον τοῖς πυνθανομένοις.

Ὀγδόη ἡ Γεργιθία· πολίχνη δὲ περὶ Ἐλλήσποντον ἡ Γέργιθος.

Ἐνάτη ἡ Φρυγία· δεκάτη ἡ Τιβουρτία ὀνόματι Ἀλβονναία.

Quod vox Sibyllae ex lingua Romana explicatur ad Fenestellam aut Anonymum relegamur; Sambetha ἐκ τοῦ γένους οὖσα τοῦ μακαριωτάτου Νῶε Fenestellam excludit, demonstrat Anonymum⁹⁹⁾). Nascitur tamen quaestio, quid de iis iudicandum sit, quae in Anonymo frustra quaeruntur. Quae partim ad Christianorum vel Iudeorum pertinent historiam s. v. Λελφίς Σ. et Σαμία Σ. eaque hausit ex chronographo aliquo; pars altera lectioni oraculorum debetur cf. Hebraeam; s. v. Λελφίς practerea haec verba: γέγονε δὲ αὕτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ἔγραψε χρησμοὺς δι’ ἵππον' non ab Anonymo sed Sibyllarum catalogo Hesychiano Hadrianea aetate confecto — eodem, qui pervenit in Suidam — mutuatus est; quarta ex notitia rerum geographicarum provenit cf. Erythraeam.

Quid quod Cumis ipse videtur antrum Sibyllae Cumanae vidisse, si quidem adecuratius illud descripsit. Haec res, ut ad alteram quaestionem transgrediar, non temere cum secunda anecdoti particula, quae est de oraculorum Iudeae argumento, coniungitur. Etenim, ut hoc praemittam, tria excerpta anecdottedum illud complectitur, quorum primum Sibyllas continet,

99) Idem sequitur conlatis apud Anonymum et nostrum iis, quae uterque de ἁμαρτίᾳ versuum Sibyllinorum disserunt; quae cum ad rem propositam nihil conferant, omisi.

altero dixi modo oraculorum Iudeae summam praestringi, tercia denique de Cumanae cum Tarquinio colloquio agitur. Et tertium quidem Cramerus in adn. ex Ioanne Lydo [de mensibus' p. 70 ed. Bonn.] recte monuit fluxisse; cetera subtimide coniecit ex Ioannis Lydi libris nunc deperditis esse deprompta. Quod etiamsi non evinci, probabile tamen reddi ea potest ratione, quam supra ingressus sum; concedas modo, postquam duas anecdoti partes uni deberi probatum est, tertiam eidem non sine veri dissimilitudine adsignari. Prima enim et secunda parem prae se ferunt geographicorum cognitionem; illic dixi antrum Sibyllae quasi ab oculato teste describi, hic Cypri adfirmat auctor se in oraculorum editionem incidisse¹⁰⁰). Ad augendam suspicionem altera nonnihil confert observatio. An casu factum videtur, quod utraque in parte Iudeorum historia non sine studio tangitur? Illic quod de Debora et Iudicibus dictum est, adscripsi; hic cum alia tum Abraam et Moses atque adeo Philo de vita Mosis adificantur¹⁰¹). Neque illud praetermittendum est, quod et primae et secundae partis auctor ipsa oracula studiose perlegit: ille de argumenti summa hic de singulis exposuit, velut Homerum exstirum qui fata heroum caneret [or. Sib. III p. 68. 174 Fr.], Cyprum et Antiochiam illam fluctibus hanc bello interituras, alia [p. 96].

Ob tria haec argumenta cum pars I et II eidem scriptori probabiliter adiudicentur, totum anecdotum uni deberi proclive est suspicari. Quodsi recte conieci, Ioannem Lydum tenemus totius auctorem. Nec desunt quae huic conjecturae faveant. Italiam enim Lydus in libris servatis saepius adfirmat se pergrasse; Cypri eum moratum esse eo conligo, quod [de ostentis' c. 53] vexatas motibus regiones se dicit frequentasse,

100) ταῦτης τῆς Ἐβραικῆς Σιριύλλης βαβλίων ἐνέτυχον ἐν Κύπρῳ.

101) οἵ τις Ἰουδαία καὶ Χαλδαία ἐκαλεῖτο· καὶ γάρ ὁ Φίλων τὸν Μωσέας βίου ἀναγράψαντο Χαλδαῖον εἶναι αὐτὸν λέγει, γεγενῆσθαι δὲ ἐν Αἴγυπτῳ εἰτε.

velut Laodiceam Phrygiam, Hierapolin, Philadelphiam [patriam suam] omnino tractus illos Asiae' — qui Cyprum quoque complectuntur — Siciliam, Italiam. Egregie haec singularis notitia in Anecdoti auctorem quadrat, cui Cyprum et Cumas innotuisse vidimus. Sed licet haec sententia non omni dubitationi sit exempta, certissimum tamen est anecdotum iam Suidae praesto fuisse [cf. p. 53]. Gravissime igitur peccavit Alexandre p. 423, cum s. XV e nescio quibus pannis consutum illud esse sumeret. Quamquam ad augendam de Sibyllis notitiam nihil plane ex indice illo profici concedendum est, nisi quis forte in chronologiae Iudeorum comparatione delectatur.

§ 4. De chronic Paschalis scriptore.

Transgredior ad chronic Paschalis catalogum. Cuius scriptor cum sub Heraclio anno 628 scribere desierit, illa aetate vixisse censendus est¹⁰²⁾. Is postquam ad Ol. V Erythraeam in Aegypto floruisse ex Eusebio adnotavit, aliunde omnes quotquot fuerunt Sibyllas enumerat: γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλαι τα' Σιβυλλαῖ. Σ. ἡ Ἐρημία, Σ. ἡ Περσίς, Σ. ἡ Αιλαρίς, Σ. ἡ Ἰταλή ἡ Κιμμερία¹⁰³⁾, Σ. ἡ Σαμία, Σ. ἡ Ροδία, Σ. ἡ Κυμαία, Σ. ἡ Λιβυκή, Σ. ἡ Τρωάς, Σ. ἡ Φρυγία, Σ. ἡ Τιβονορία. Hic catalogus licet non deceat sed duodecim complectatur, tamen quin cum Varroniano artissime cohaereat, dubitare non licet. Nam non solum eas exhibet, quae propriae sunt Varronis — Cimmeriam et Tiburtem —, sed Rhodia excepta plane easdem quas Varro recenset. Cur Libycam sede sua moverit, arbitrio chronographi tribuerim; idem ut numerum duabus augeret, eo

102) Cf. praef. Dindorfii in ed. I p. 516 [Bonn.]. Cur et Dindorfius et Th. Mommsenus [Abh. d. sächs. ges. d. wiss. 1850 p. 607] patent, duas in partes seitendum esse echronicon, quorum prior — in quo inest index Sibyllarum — a. 354 scripta sit, Kiesslingius monuit causam non esse idoneam.

103) Ἡ Ἀδηνή, τῇ Κιμμερίᾳ codd. corrigendum esse ex Anonymo [vel anecdoto] Ἰταλή et per se patet [cf. ΛΔΑΗ — ΙΤΑΛΗ] et coniecit Alexandre p. 55.

accidit, quod ei et Rhodiam nescio qua de causa inferre et Persidem ab Hebraea disiungere placuit. Hinc statim adparet in illius auctore utriusque gentis nomen exstitisse. Exclusis igitur Varrone, Fenestella, Laetantio ad Anonymum vel anecdoti scriptorem relegamur, nisi deperdito quodam libro usum illum esse existimabis. Quod utut se habet, hoc certum indice nos boni nihil addiscere.

§ 5. De Isidoro Hispalensi.

Tres eiusdem farinae restant indiculi, quorum vetustissimum ex Isidoro Hispalensi primum adponam [orig. VIII, 8]:

§ 1. *Sibyllae generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua graeca. Nam οὐός Aeolico sermone Deus, βουλήν Graeci mentem nuncupant, quasi Dei mentem. Proinde igitur quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sibyllae nomine nominatae sunt.*

§ 2. *Sicut enim omnis vir prophetans vel vates dicitur vel propheta, ita omnis femina prophetans Sibylla vocatur, quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est.*

§ 3. *Decem autem Sibyllae a doctissimis auctoribus traduntur fuisse, quarum prima de Persis fuit; secunda Libyea; tertia Delphica, in templo Delphici Apollinis genita, quae ante Troiana bella vaticinata est, cuius plurimos versus operi suo Homerus inseruit.*

§ 4. *Quarta Cimmeria in Italia. Quinta Erythraea nomine Herophile in Babylone orta, quae Graecis Ilium petentibus vaticinata est et peritaram Troiam et Homerum mendacia scripturum. [Dicta autem Erythraea quia in eadem insula eius inventa sunt carmina.] Sexta Samia [quae Phemonoe dicta est a Samo insula unde fuit cognominata.]*

§ 5. *Septima Cumana nomine Amalthea, quae IX libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. [Ipsa est Cumaea, de qua Vergilius: ultima Cumaei venit iam carminis aetas. Dicta autem Cu-*

magna a civitate Cumis, quae est in Campania, cuius sepulcrum in Sicilia adhuc manet.] Octava Hellepon-tica in agro Troiano nata, quam scribitur Solonis et Cyri fuisse temporibus. Nona Phrygia quae vaticinata est Arey-rae. Decima Tiburtina, nomine Albunea.

Quarum omnium carmina efferuntur, in quibus de Deo et de Christo et de gentibus multa scripsisse manifestissime comprobatur. Celebrior autem inter ceteras ac nobilior Erythraea perhibetur.'

Exceptis iis, quae uncis inclusi, omnia e Lactantio¹⁰³⁾ provenere; nam quod Babylone dicit Isidorus Erythraesam esse oriundam, id in uno invenitur Lactantio¹⁰⁴⁾ pendente illo quidem ex or. Sib. III fin. Tum § 7 Isidori, quae est de Erythraeae praestantia et de oraculorum argumento, cum eodem quo index fonte derivata esse censenda sit, denuo arguit Lactantium, qui unus iisdem fere verbis plane eadem narravit¹⁰⁵⁾. Denique Isidori vitium illud *'harum omnium carmina efferuntur'* ex uno explicatur Lactantio: *'H. o. c. et feruntur et habentur'*. — Altioris est indaginis, unde cetera Isidorus suppleverit. De Cumana incipiam, ubi, si missum facimus Vergiliū, haec verba *'cuius sepulcrum in Sicilia adhuc manet'* ut multa ex Solini collectaneis¹⁰⁶⁾ provenere¹⁰⁶⁾. Indidem Delphicam adscripsit ante Troiana bella vaticinatam esse eiusque plurimos versus Homerum operi suo inseruisse¹⁰⁷⁾.

103) De Varrone nemo cogitabit, cuius testimonia ex libris deperditis sumpta aliunde descriptissime Isidorum Kettnerus [Varronische studien] demonstravit. Sine argumentis hoc posuit Alexandre p. 286.

104) I. c. *'Erythraeam sese nominat ubi prolocuta est, cum esset orta Babylone.'*

105) I. c. *'Harum omnium Sibyllarum carmina et feruntur et habentur præterquam Cumanae . . . Omnes igitur haec Sibyllæ unum Deum prædicant, maxime tamen Erythraea, quae celebrior inter ceteras et nobilior habetur.'*

106) p. 58 Momms.

107) Video hoc iam adnotasse Dresselium in diss. Gotting. de Isidori fontibus. Turin 1874 [rivista di filologia 1874].

Transeo ad Isidori Erythraeum: *dicta autem Erythraea quia in eadem insula eius inventa sunt carmina.* Haec ex Servio ad Aen. VI, 36 fluxere: *dicit Varro Erythraeum creditam scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant libri, apud Erythraeum insulam ipsa inventa sunt carmina.* Nunc ad ineptiarum quasi promptuarium accedo: *VI Samia, quae Phemonoe dicta est a Samo insula, unde fuit cognominata.* Cum quam absurde Phemonoe Delphica illa sacerdos diceretur a Samo insula cognominata esse, intellegent editores, Samonoten nescio quam non minus inepte substituerunt¹⁰⁸). Evidem sic malim interpretari — vereor enim ne aliter scriptorem pessimum ipsum et non librarios emendarem —: *quae Phemonoe dicta est, a Samo insula, unde fuit cognominata [scil. Samia].* Prava haec quidem sunt sed ab Isidoro corrupta. Etenim verba *quae Phemonoe dicta est* prave de Samia intellecta venere ex Servii comm. ad Aen. III 445¹⁰⁹). Etiam definitionem Sibyllae Varronianam ex Servio, non ex Lactantio Isidorus desumpsit, si quidem non cum Lactantio eam a σιον βουλήν, sed ut Servius a σιον βουλήν derivavit et in singulis plane conspirat¹¹⁰).

Verbo moneo corruptum Isidori indicem totum fere transiisse in Bedam Venerabilem quem ferunt¹¹¹), ita quidem, ut multo exstet corruptior veluti pro *Phemonoe* scripsit *Beneventano*. Quodsi Isidorum non licet de Sibyllis consulere, multo magis Beda iste quam longissime abiciendus est: putidae igitur esset diligentiae furtum illius adponere.

108) Possit de Samonaea cogitare; at Georgius Cedrenus ad a. 657 a. Chr. n. [vol. I p. 197, 19] emendandus est: ἐφ' ὅν χρόνων Σιβύλλα τῇ Σαμωναιᾳ ἔγνωσί ξέτο corr. Ερυθραι. Tres enim Sibyllae notae chronographis iatis: Samia, Cumana, Erythraea. Samia [ut perperam vult Alexandre p. 35] non restituī debet, si quidem iam antea nominata erat ut Cumana quoque p. 189, 6. 249, 19.

109) Serv. *virgo* [Cumana] vero *Phemonoe dicta est.* Hoc falsum, cum Phemonoe Delphica sit sacerdos.

110) Thilo in nova Servii editione hoc non animadvertis.

111) Cf. or. Sib. ed. Opsopoeus p. 515.

IV. De Sibyllarum indicibus Suidianis.

Sensim, ut res et ratio ferebat, inde a laetissimis antiquitatis temporibus usque in tristissima processimus; spatium nihil tamen secius nondum sumus emensi. Denuo igitur adcingamur, ut quantum residet, percurramus.

Subit miratio simul atque indignatio, quod Suidae de Sibyllis testimonium tanti quanti nullum fere aestimari video. Sane inest in Suidae farragine probi non nihil: at non id ipsum antestantur, sed cetera, quae nullius sunt pretii. Duo enim in lexicon Suidae pervenerunt indices Sibyllarum, alter Varroianus, alter Sibyllas, quae scripta carmina reliquerint, recensens: inter quos adeuaratior de Sambetha Iudea disputatiuncula inserta est.

§ 1. De Anonymi indice apud Suidam.

Primum indicem adscribam Varroianum: ὅτι Σίβυλλαι γεγόνασι ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις τὸν ἀριθμὸν δέκα· πρώτη οὖν ἡ Χαλδαῖα, ἡ καὶ Περσίς, ἡ κυρίων ὄνόματι καλουμένη Σαμβήθη· δευτέρα ἡ Αἰβνυσσα· τρίτη ἡ Δελφίς, ἡ ἐν Δελφοῖς τεχθεῖσα· τετάρτη ἡ Ἰταλική, ἡ ἐν Κιμερίῳ τῆς Ἰταλίας· πέμπτη ἡ Ἐρυθραια, ἡ περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ προειρηκνία πολέμου· ἕκτη ἡ Σαμία, ἡ κυρίων ὄνόματι καλουμένη Φυτώ περὶ ἣς ἔγραψεν Ἐρατοσθένης· ἑβδόμη ἡ Κυμαία, ἡ καὶ Ἀμάλθεια καὶ Ἡροφίλη· ὅγδοη τεχθεῖσα ἐν κώμῃ Μαρπησσῷ περὶ τὴν πολίχνην Γέργιθον, ἥτις^{111^a)} Ἰνορίας ποτὲ Τρωάδος ἐτύγχανεν, ἐν καιροῖς Σόλωνος καὶ Κύρου· ἑνάτη ἡ Φρυγία· δεκάτη ἡ Τιβονηρτία, ὄνόματι Ἀλβονναῖα. φασὶ δ' ὡς ἡ Κυμαία θ' βιβλία χρησμῶν ἴδιων προσεκόμισε Ταρκυνίῳ Πρίσκῳ τῷ τηνικαῦτα βασιλεύοντι τῶν Ρωμαίων· καὶ τούτου μὴ προσηκαμένου ἔκανε βιβλία γ'^{112^b)}.

111^a) ἥτις εξ Anonymo correxit Wilamowitzius. codd. αὐτῆς... ἐτύγχανεν.

112^b) β' codd. correxi ex Anonymo.

Quoniam primam Suidas adpellat et Chaldaeam et Sambetham, statim ad Anonymum eiusque asseclas vocamus: quem ex iis oporteat eligamus, docet narratiuncula — manea illa quidem — de Sibyllae et Tarquinii conloquio, quae exstat in anecdoti scriptore et Anonymo, in ceteris non item. Adparet inter duos illos optionem esse datam. Qui etsi in plurimis — ut consentaneum — conspirant, inveniuntur tamen quae differant. Age ea cum Suida conferamus. Ac primum quidem conloquium illud quomodo enarrarent adscribam:

Anonymus.

φασὶ δὲ ὡς ή Κυμαία θέ βι-
βλία χοησμῶν ἰδίων παρεκόμιστ
Ταρκυνίῳ Προσκεφ τῷ τηνικαῦ-
τα βασιλεύοντι τῶν Ρωμαικῶν
πραγμάτων . . . καταφρονηθεῖ-
σα . . πυρὶ παρέδωκε ἐξ αὐτῶν
γ' etc.

Aneidot. Paris.

ὅτι τέταρτος ἀπὸ Ρώμου τοῦ
οἰκιστοῦ βασιλεὺς ἐν Ρώμῃ γε-
γονε Ταρκύνιος Προσκος· γυνὴ
δέ τις Ἀμάλθεια ἥλθε πρὸς αὐ-
τὸν ἐπιφερομένη γ' βιβλίους χοη-
σμούς Σιβύλλης τῆς Κυμαίας . .
τοῦ δὲ καταφρονήσαντος . . ξ-
κανσε τὸ ἐν etc.

Suidam hoc loco Anonymo usum esse et verba ipsa demonrant et eadem apud utrumque post catalogum sedes. Quae praeterea de Hellenistica profert Suidas, partim in anecdoto desunt [*ἐν καιροῖς Σόλωνος καὶ Κύρου*] partim alia leguntur: iterum cum Anonymo Suidas consentit. Cf. enim eum cum hisee:

Anonymus.

VIII. Ἐλλησποντία τεχθεῖσα
ἐν καῷ Μαρπησσῷ περὶ τὴν
πολίζηντην Γέργυιθον, ἡτις ἴνορά
ποτὲ Τρωάδος ἐτύγχανεν ἐν και-
ροῖς Σόλωνος καὶ Κύρου, ὡς
Ἐγραψεν Ἡρακλείδης ὁ Ποντι-
κός.

Aneidot. Paris.

VIII. ἡ Γεργιθία· πολίζηνη
δὲ περὶ τὸν Ἐλλήσποντον ἡ Γέρ-
γυιθος.

Quodsi Suidae auctorem hodie manibus tenemus, intellegitur, cur in eos, qui Suidam mentione dignantur, antea invectus sim: immo respendus est.

§ 2. De aneedoti Parisini indice apud Suidam.

Pergit Suidas: Σ. Χαλδαία ἡ καὶ πρός τινων Ἐδραία ὄνομαζομένη ἡ καὶ Περσίς, ἡ κυρίων ὀνόματι καλούμενη Σαμβήθη, ἐκ τοῦ γένους τοῦ μακεδονικάτου Νῶι, ἡ καὶ τὰ κατ' Ἀλέξανδρον λεγομένη προειδηκέναι, ἵες μνημονεύει Νικάνωρ ὁ τὸν Ἀλέξανδρον βίου ἱστορήσας, ἡ περὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ μνοία προφτεπίσασα καὶ τῆς αὐτοῦ παρονσίας ἀλλά καὶ αἱ λοιπαὶ συνάδονσιν αὐτῇ, πλὴν ὅτι ταύτης ἐστὶ βιβλία οὗ περὶ παντὸς ἔθνους καὶ χώρας περιέχοντα· ὅτι δὲ οἱ στίχοι αὐτῆς ἀτελεῖς εὑρίσκονται καὶ ἀμετροι, οὐ τῆς προφήτιδος ἐστὶν ἡ αὐτία ἀλλὰ τῶν ταχυγράφων οὐ συμφθασάντων τῇ δύμῃ τοῦ λόγου ἡ καὶ ἀπαιδεύτων γενομένων καὶ ἀπειρῶν γραμματικῆς· ἅμα γὰρ τῇ ἐπιπνοίᾳ ἐπέπαυτο ἡ τῶν λεχθέντων μνήμη· καὶ διὰ τοῦτο εὐφίσκονται καὶ οἱ στίχοι ἀτελεῖς καὶ ἡ διάνοια σκάζουσα· εἴτε καὶ κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ τοῦτο γέγονεν, ὡς μὴ γιγνώσκοιντο ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἀναξίων οἱ χρησμοὶ αὐτῆς· Verbis non opus est multis: compara modo aneedoti verba supra adscripta: habebis ipsum Suidae fontem: nam aneedoti scriptorem ea ipsum composuisse ibidem exposui.

Igitur haec quoque abicienda.

§ 3. De Hesychii indice apud Suidam et Eudociam.

1. Tandem nova quaedam ac proba apud Suidam!

Σ. Δελφίς, ἥν καὶ Ἀρτεμιν προσηγόρευσαν· γέγονε δὲ αὕτη πρὸ τῶν Τρῳϊκῶν καὶ ἔγραψε χρησμοὺς δι' ἐπῶν.

Σ. Ἀπόλλωνος καὶ Λαμίας . . . Ἐρυθραία . . . συνετάξατο βιβλία ταύτα· περὶ παλμῶν, μέλη, χρησμούς· λέγεται δὲ καὶ τρίγωνον εἶδος λύρας αὐτὴν πρώτην εὑρεῖν.

Σ. Ἐλισσα· ἔγραψε μαντείας καὶ χρησμοὺς δι' ἐπῶν.

Σ. Θετταλή ἡ οἰληθεῖσα καὶ Μαντώ, ἀπόγονος Τειφεσίου.

Σ. ἡ Φρυγία ἡ οἰληθεῖσα ὑπὸ τινων Σάρωντις, ὑπὸ δὲ τινων Κεσσάνδρα, ἄλλων δὲ Ταραξάνδρα. καὶ αὐτὴ χρησμούς·

Σ. Κυμαία καὶ Σ. Θεσπρωτίς· ὄμοιως χρησμούς.

Quia in hoc articulo Sibyllarum scripta recensentur, cum ea lexici parte biographica, quam ex Hesychii onomatologi epitoma manasse dudum cognitum est, catalogus debet coniungi. Vnde hauserit Hesychius, mihi saltem non constat. Quamquam hodie eorum dominatur opinio, qui ad Aelii Dionysii Hal. historiam musicam' et Hermippi Berytii περὶ τῶν διαπρεψάντων ἐν παιδείᾳ δούλων' librum omnia referunt ita quidem, ut inter Dionysium et Hesychium Rufi eiusdam musicam historiam' censeant interfuisse. Quin Rufus ille Dionysii opus in compendium redegerit, nullus dubito; id quoque certum, saepius¹¹³⁾ in Suidae lexico Aelium Dionysium occurere. At quantum illi debeatur, scire velim; an praeter Hermippea omnia? At si quid aliud certum est philosophorum vitas fere integras ex Diogenis Laertii fonte — qui non fuit Dionysius — esse depromptas. Quas cur non a Dionysio maluit mutuari, qui si grammaticos et historicos sine dubio etiam philosophos tractavit? Eo potius res devenit, ut complures fontes Hesychius compilasse videatur. Quod qua ratione instituerit, exploratum nondum est; si constaret, multo certius de uniuscuiusque articuli Suidiani origine iudicare possemus, quam adhuc licet.

Quae cum ita sint, ne id quidem ullam habet vim, quod Photius¹¹⁴⁾ in Rufi libro complures invenit Sibyllas non obiter tractatas. De nomine auctoris Ἰπέχειν satius videtur, de tempore — Hadrianeo scil. — nullus haereo, cum quod ultimum, si quid video, in biographica memoria congerenda ea aetas laborem consumpsit, tum quod indiculum Clemens

113) s. v. Παυρίη [et s. v. Σωττρίδες], s. v. Ἡρωδιαῖς. Brevis moneo, et si Lobeckius Agl. I 351 dudum dixit, eum Dionysium qui s. v. Ὀρφες citatur quis fuerit dubium esse, temere vulgo Halicarnasensem dini. — Ceterum testimoniorum de Suidae fontibus' mole hanc scriptiunculam onerare displicet.

114) Bibl. 103 b Bekker: Εἴ δὲ περὶ γυναικῶν μαντικῶν ἀναγράφει, τίς τε καὶ διεν αἱ καλούμεναι Σίβυλλαι.

Alex. strom. p. 144 S. — exeunte altero post Chr. n. saeculo — memoriter quidem neglegenterque scriptum attulit eundem: καὶ Σιβυλλῶν τὸ πλῆθος, ἡ Σαμία, ἡ Κολοφωνία, ἡ Κυμαία, ἡ Ἐρυθραιά, ἡ Φυτώ, ἡ Ταραξάνδρα, ἡ Μακέτις, ἡ Θετταλή, ἡ Θεσπησιά cf. p. 3 sq.

2. Erunt qui supervacuum ducant Eudociam, ad quam nunc mihi transeundum est, omnino nominasse, quandoquidem ex eo quem hodie tenemus Suida tota pendeat. At quamvis in plurimis cum Suidae verbis consentiat, habet tamen interdum, quae in illo desiderantur. Qua de causa cum alii tum Flachius superrime¹¹⁵⁾ ad Hesychii epitomam' Eudociam et Suidam reduxerunt. At conferamus de Sibyllis articulos [cf. Villoison, anecd. gr. I s. v.]:

Σ. Ἀπόλλωνος καὶ Λαυρίας, Ἐρυθραιά . . . δευτέρᾳ ἡ "Ελισσα· ἔγραψε μαντείας καὶ χρησμούς δι' ἐπῶν. τοίτη ἡ Θετταλή ἡ κληθεῖσα καὶ Μαντώ, ἀπόγονος Τειρεσίου. τετάρτῃ ἡ κληθεῖσα ὑπό τινων Σάρβις [sic!], ὑπὸ δὲ τινων Κασσάνδρα, ἄλλων Ταραξάνδρα, ἔγραψε χρησμούς. πέμπτῃ Κυμαία. ἕκτη Θεσπησιάς· ἔγραψε καὶ αὐτῇ ὁμοίως χρησμούς. ἐβδόμη Χαλδαία πρός τινων Ἐρυθραιά ἡ περὶ Χριστοῦ προφητεύσασα¹¹⁶⁾.

Cum sit perspicuum Christianam S. post Thesprotidem in auctore suo legisse Eudociam, et Hesychius ut paganus removendus est, et epitomator Hesychii, quem solum Suidas¹¹⁷⁾

115) Unters. zu Suidas u. Eudocia.' 1879 pp. 35—101.

116) Cum Eudocia in catalogo Sib. certis utatur numeris, Suidas non item, Flachius numeros censet eosdem iam in Hesychio fuisse, unde Eudociam quoque hausisse sine idoneis argumentis persuadere studuit. Mitto nunc argumenta: rem quaero. Ignorat enim Flachius Clementis indicem Suidiani adfinem, de quo quae supra dixi sufficient. Iam vero et apud Suidam et apud Clementem exstat Colophonis S. [i. e. apud Hesychii et auctorem et compilatorem]: frusta igitur in Hesychio [et in Hesychiana epitoma] Colophoniam negat exstissem Flachius p. 73. Hinc adspret Eudociam et contraxisse pleniorum indicem, et numeros illos ipsam adiecisse.

117) Cur Flachius — Schneideri et Rohdii auctoritatem secutus —

ante oculos habebat, cum de Hesychio s. v. scriberet; Suidae ipsius enim haec sunt verba¹¹⁸⁾: ὡς ἐκ τούτων ὑπόνοιαν παρέχειν, μη τίναι αὐτὸν Χριστιανόν, ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς ματιοπονίας ἀνάπλεων. Contra apud Suidam Thesprotidem Christiana excipit, haec ex aneedoto, Thesprotis et quae antecedunt ex Hesychio sumptae: Suidam igitur Eudociae praesto fuisse censeo — quamquam non eum, quem nobis eodd. tradunt, sed pleniorem¹¹⁹⁾.

V. Eratosthenis de Sibyllarum numero iudicium.

Postquam Sibyllarum indicum et rationes et auctores investigavi, res ipsa flagitat, ut quid nobis de Sibyllarum numero sit iudicandum, quod eius potest fieri, doceatur. Errare qui omnino in fabulis eas opinantur versari, eo est manifestum, quod vel recentioribus temporibus inter Graecos feminae exstiterunt divino spiritu plenae; velut Phaennis Chaonum regis filia, quae apud Dodonaeas Thesprotiae fata praedicebat 'Ἀντιόχου μετὰ τὸ ἀλῶναι Δημήτριον αὐτίκα ἐς ἀρχὴν καθισταμένου' [Paus. X, 12], in ipsa cultissimae aetatis luce versatur. Huic ipsum Sibyllae nomen Pausanias fuisse negat, tribuit aequalis Pausaniae scriptor, cuius memoria per Suidam [et Clementem] s. v. Σ. Θεσπρωτίς ad nos pervenit. Alteram commemoro teste Callisthene Athenaidem Erythraesam, 'quasi Sibyllam', Alexandri Magni coaevam*). Thesprotiam igitur — barbaram — et Ery-

Suidae s. v. Ἡσύχιος de Hesychii fide iudicanti fidem deroget, non video. Immo hac una in re Suidae iudicio — ceteroquin nulli — confidendum.

118) Similia Suidae iurgia concessit Wachsmuth. Symb. phil. Bonn. I p. 141 sqq.

119) Flachius quidem eos locos, qui docent Eudociam Suidae codice usam esse, omnes — plerumque sine causa — opinatur postea a librariis ex Suida in Eudociam esse interpolatos.

*) Quamquam eadem apud Zenobiam IV, 78 audit Sibylla: κλαῖται δὲ νυκτός, δὲ δὲ νυκτὸς ἀπόλιτεν.

thraesam — Ioniam —, sive Sibyllas seu quasi Sibyllas' nuncupabis, tenemus. Et Thesproti quidem a ceteris barbaris hac re nihil differunt: compara modo Germanos antiquos, qui in feminis inesse sanctum aliquod et providum' putabant nec aut consilia aut responsa Auriniarum Veledarumve aspernabantur. Quapropter ne Heracelidi quidem Pontico Phrygiam testanti S. obstrepo, quandoquidem Phrygia quasi receptaculum erat barbararum religionum licentiae. — Tales mulierculae quod etiam apud Ionas inveniuntur, ex Ionum moribus facile explicatur. Apud quos cum mores Asianis barbaris proximi virgines matronasque inter patris maritique claustra delitescero cogerent, fieri non poterat, quin quaecunque ad altiora spiraret aut ad meretricias Aspasiarum artes detrunderetur aut divino spiritu plena vitae et consuetudinis vincula exueret. Poetram nullam vidit Ionia¹²⁰⁾: plurimas et ingenio praestantissimas Aeolenses Doriensesque; apud alteros Sibyllarum memoria frequens, alteros ullam tulisse aegre nobis persuaderemus; ita idem luxu Asiano efficitur quod inulta barbarie.

Nunc videndum est, quas S. veras esse arbitremur. Quia in re monumenta Sibyllis publice exstructa nihil omnino demonstrant, nisi forte Tellianis apud Helvetios monumentis fides est habenda. Nitendum potius est solis in testimoniiis satis certis, sat vetustis. Quam legem secutus antiquissimam et nobilissimam Athenaidis civem probo Herophilam Erythraesam saeculo VIII, teste et Apollodoro Erythraeo annalium Erythraeorum scriptore et summo inter veteres — praeter

---

αὐτη παρῆλθεν ἐκ χρησμοῦ Σιβύλλης τῇς Ἐρυνῶραικής· περὶ γάρ Φιλίππου μαντευομένη μετὰ τὴν ἑν Χαιρανεῖς μάχην τὸ ἔπος εἶπεν· ἐπειδὴ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἡττηθέντες ἀπόλοντο, Φίλιππος δὲ νικήσας μετὰ τὴν μάχην εὗσας ὑπὸ Ηλιοσανίου διεφθάρτ. Athenaïdem etiam de Alexandro praelocutam esse p. 2 commemoravimus. — Ex talibus oraculis Sibyllam proprie Macedoniam fictam esse opinor.

120) Nam quae vulgo fertur *Aristoinache Erythraea* [a Polemone in libro περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἱησουρῶν commemorata fr. XXVII Pr.] iure a Prellerio ad Erythras in Cithaerone sitas revocata est.

unum Demetrium Seepsium — consensu; alteram Samiam Phyto in antiquis Samiorum annalibus celebratum. —

Cumanam dicuntur testari noviciae Romanorum fabulae, novicia ad Cumas Romamque monumenta, Pseudohyperochi Κυμαῖκά: quorum testimoniorum nullum eam habet vim, quae hanc unquam fuisse ut credamus cogat. Romam fabula non dubium quin Cumis pervenerit atque, ut Tiburtina oreretur, efficerit. At videtur mihi etiam Cumana Erythris esse repetenda. Quamquam haec res longiorem disputationem requirit, quae de Timaeo potissimum erit instituenda. —

Delphica quamquam a Delphis mirum quantum ut civis et popularis efferebatur, peregre tamen ea quoque ascita coalescit cum Heraclidis Phrygia. Commodo enim accidit, ut hanc, qua ratione sit orta, dispicere liceat. Cum enim hosce versus cecinisset:

ἀλεφοί, θεράποντες ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος

ῆλθον ἡγώ χρήσουσα Διὸς νόον αἰγιόχοιο,

αὐτοκαστιγνήτῳ κεχολωμένη Ἀπόλλωνι

adparet, quam fuerit proclive de S. proprie Delphica cogitare; hinc fluxit, quod soror Apollinis, hinc, quod Iovis filia vocatur. — Eodem modo de Rhodiae origine quam solum chronicon Paschale, nullius fidei id quidem hac in re, attulit iudico: ferebantur enim de Rhodo insula oracula Sib. [cf. Paus. II, 7, 1 et descriptionem totius orbis c. a. 350 confectam, geogr. min. II p. 527 Müller].

Mitto ceteras Sibyllarum umbras, ut Colophoniam, Tiresiae filiam'; nihil de Libya, Iovis et Lamiae progenie' dicam — quam ex Erythraea sumptam esse mihi persuasi [cf. p. 61 et Suid. s. v.] —; pauca adiungam de Troiana. De qua quae ementitus est Demetrius Seepsius, nihil facienda sunt. Nihil praeterea probat, quod illius sepulcrum in Troade [vel potius sepulcra, alterum prope ad Alexandriam auctore Demetrio, alterum Gergithe teste Phlegonte cf. Steph. Byz. s. v. Γέργιτης] exstebat, quodque Gergithii Sibyllae imaginem nummis

incidebant [Steph. l. c.]. Unus restat Heraclides Cyri et Solonis aetate eam vixisse adfirmans. Inde hoc conseptarium, iam Heraclidis tempore ibi Sibyllam aliquam nec vetustam nec pernabilem in hominum ore fuisse. Quae si in rerum veritate viguit, iudico eam non pro Aeolensi, sed barbara [Phrygia scil.] esse habendam; idque iudicavit Martiani Capellae auctor doctissimus.

Complectar, quae pro certis de Graceorum Sibyllis docere possum: Dueae erant Ioniae, prior Erythraea, Samia posterior, illa s. VIII haec paullo recentior; ceteras, quae vulgo feruntur, censeo esse abiciendas.

Haec cum primus mihi viderer ipse invenisse, mox intellexi dudum ante me ab homine eruditissimo esse proposita.

1. Etenim in chronico Eusebii de Sibyllis nihil praeter haec adnotata sunt: sub Ol. IX [II p. 82 Schöne] τούτῳ τῷ ἔτει Σ. ἡ Ἐρυθραία ἐν Αλγύπτῳ ἐγνωρίζετο . sub Ol. XVII [II p. 84] ἔτι δὲ Σ. ἡ Σαμία χρησμωδὸς ἐγνωρίζετο¹²¹⁾ [ἢ γὰρ Κυμαῖα κατὰ τοὺς Τρωϊκοὺς χρόνους ἥκμαζεν]. Verba ἡ γὰρ — ἥκμαζεν uncis circumdedi, quia a Syncello demum sunt addita: suo enim loco nihil de Cumana in corpore Eusebiano invenitur; praeterea chronologiae peritorum*) nemo unquam Cumas Italiae ante bellum Trojanum conditas esse contendit. Quodsi ex tot Sibyllis, quae apud antiquos inclarerant, in chronica seriora eas tantum videmus esse propagatas, quas nos ex coniectura — ut spero satis certa — sumus adepti, easque codem plane tempore [saec. VIII] quo in Erythraeorum Samiorumque annalibus conlocatas: necessario consequitur exstitisse chronographum qui et usus sit illis annalibus et sua Eusebio praebuerit. Atqui cum compertum sit Eratosthenem Samiam S. ex Samiorum annalibus protraxisse eundemque saepe in mole

121) post χρησμωδὸς secundar verba: τῇ καὶ Ἡρόφιλῃ'. At nusquam audit Samia 'Herophile', semper Erythraea, a Timaeo solo Cumana: nisi igitur verba illa ad Cumana trahenda videntur, a Syncello sunt adiecta.

*) Ex fabula de Sibylla Italica, quae est apud Vergiliam alias, sumptum Wilamowitzio illud videtur.

Eusebiano latere, concludo Eusebii doctrinam illam esse Eratosthenis. Et quoniam ut dixi praeter Erythraeam et Samiam apud Eusebium nulla reperitur, duas tantum illas Eratostheni probatas esse sumo.

2. Idem altera via efficere possum, adsumpto Aeliani [V. H. 12, 35 cf. p. 3] indiculo: *Σ. τέτταρες· ἡ Ἐρυθραία, ἡ Σαμία, ἡ Αίγυπτος, ἡ Σαρδιάνη*. Aegyptiam S. — ex Erythraea primitus deductam quae in Aegypto diutius erat morata cf. Euseb. l. c. — et Sardianam nunc non ebro; Erythraeam ebro et Samiam. Quomodo enim factum esse existimus, ut Erythraea et Samia hoc in indice ita ut in Eusebiano sese excipient, nisi fuit qui illum ordinem auctoritate sua in postrum stabiliret? Iterum igitur ad nobilem quendam chronographum deducimur.

3. Denique rem Varronis ope profligabo: neque enim eum duplici Eusebii Aelianique testimonio Varro congruit tantum, sed chronographi nomen, quod quaerimus, addidit: „*Quintam Erythraeam, quam Apollodorus Erythraeus affirmat suam fuisse civem.*“ [cetera aliunde addidit Varro*)] „*Sextam Samiam, de qua scripsit Eratosthenes in antiquis annalibus Samiorum reperisse se scriptum.*“ Hinc tria lucramur gravissima: Primum et nomen Eratosthenis et in scribendo rationem, quae tam fuit diligens et adcurata, ut fontes purissimos — annales dico illos antiquissimos — non solum adiret et Timaei ceterorumque fide indignorum auctoritati anteponeret, verum etiam citaret. Deinde Apollodorum illum *Ἐρυθραῖον* scriptorem discimus Eratosthenem actate praecessisse. Denique — quod mihi perquam gratum obtigit — ratiunculam meam ampla argumentatione confectam, quoniam cum Eratosthene antiquorum critieorum paene summo prorsus conspirat, veram esse confido¹²²⁾. Vix igitur opus est fraudis

*). Nam *Apollodorus Erythraeus* non potuit ante *Troiana bella* eam removere, quoniam Erythrae postea conditae sunt.

122) Res plurimi aestimanda est. Cf. Valer. Max. I p. 24 Halm:

coarguere Dionysium Scyto brachionem [apud Nicolaum Damascenum. Müller. F. H. G. I, 41 sq. cf. Welcker kl. schriften I p. 440], quod Herophilam Epheso a Cyro arecessitam esse mentitus est, a qua sapientiam disceret, quodque eandem fecit iuxta Croesi rogum versus canentem. Mera ea quidem mendacia! Octavo enim saeculo vixit Herophila [Erythraea]. — Facile nunc, quae S. — greeca seil. — Atheniensibus V et IV s. innotuerit, potest discerni, si quidem optio datur inter Erythraeam et Samiam: ceterae id temporis aut omnino non ferebantur, aut saltem, ut par erat, in tenebris iacebant. Etenim quae vel propter celebritatem praferenda esset Erythraea commonstratur — ni fallor — ab Euripide. An casui tribuis, quod, cum consuet — ex Eratosthene cf. Euseb. l. c. — Erythraeam in Aegypto diutius vixisse, Libycam suam S. fecit Euripides? Erythraeam igitur eamque solam novere Euripides, Aristophanes, Plato [cf. p. 1]. —

Ex Ionia, praeceps tamen Erythris, ad ceteros Graecos — et Romanos — Sibyllarum oracula, quatenus erant genuina, pervenerunt; Iones ipsi Sibyllarum genus — ideoque nomen non graecum — a barbaris Asianis quin mutuati sint, nullus dubito. —

'Sam i Prieneusibus auxilium aduersus Caras implorantibus adrogantia instiuti pro classe et exercitu Sibyllam eis derizus gratia miserunt. Quam illi velut divinitus datum praesidium interpretati libenter receptam vero fatrum praedictione victoriae duces habuerunt.' Quodsi proximum est veritati, illam historiolam ex Samiorum annalibus esse oriundam, bellum tempus Sibylla suppeditat: Olymp. XVII. — Huius historiolae cum ea quae est de Tyrtaeo magistello Aphidnaeo similitudo mihi demonstrare videtur tales fabellas in Graecia notas fuisse. Ceterum, utrum S. Samiam an Erythraeam Heraclitus in mente babuerit [fr. XII Bywater] non discerno. Mirum, quod Bergius Heraclitum de 'Sibylla' diserte loquentem credit non 'Sibyllam' sed Pythiam respexisse [griech. literaturgesch. I, 340, 10].

Epimetrum.

Alexander Polyhistor περὶ Λυκωρείας.

Supra docui Alexandrum „de oraculo Delphico“ libros ad minimum duos edidisse. Adsumendum nunc alter eiusdem liber est, qui fuit „de Lycorea“. Quem ut oblivioni eripiam, a Stephano Byz. proficiscar:

s. v. Λυκώρεια· κώμη ἐν Δελφοῖς· Καλλίμαχος γ' ἀπὸ Λυκωρέως τοῦ βασιλέως ὁ πολίτης Λυκωρεὺς καὶ Λυκώριος καὶ Λυκωρείης· ἔστι καὶ Λυκώρειος Ζεύς· καὶ Λυκώρειον διὰ διφθόγγου.

Αύλη· πόλις Ἀρκαδίας· Ἀλέξανδρος β' περὶ Λυκωρείας· τὸ Ἰθνικὸν Αὐλαῖος· Editores „Ἀναξανδρίδης“ substituere: at coniecturis abstinendum est. Tamen Stephani verba emendationem requirunt. Etenim nec „Lyla“ urbs fuit, et exspectatur Alexandri nomen ad vocem Λυκώρεια adscriptum. Transponendo nihil sanat Meinekius, quoniam corruptum illud Αύλη retinet. Rectam viam mihi videor hac ratiocinatione ingressus esse: Cum in Arcadia prope ad Pheneum in montibus Lycuria vicus et a Pausania commemoretur [VIII, 19, 4] et hodie extet [Curtius Pelop. I, 213], totum articulum s. v. Αύλη cum priore s. v. Λυκώρεια esse coniungendum. Corrido igitur ΑΤΛΗ in ΑΛΛΗ; verba τὸ Ἰθνικὸν Αὐλαῖος ut post corruptelam nata eicio. Deinde conlato Pausania, qui bis vicum Arcadiae scripsit per diphthongum, verba διὰ διφθόγγου ad vicum Arcadiae trahere placet. Ita omnia plana sunt atque sana. Vide enim:

Λυκώρεια, κώμη ἐν Δελφοῖς . . . καὶ Λυκούρεια διὰ διφθόγγου ἄλλη, πόλις Ἀρκαδίας· Ἀλέξανδρος ἐν β' περὶ Λυκωρείας.

Argumentum libri ad cultum Apollinis et Iovis Parnassium spectasse videtur. Ascivit, ut par erat, Lycoream Arcadiæ religionesque illas feras atque cruentas quibus Arcades Apol-

linem et Iovem colebant¹²³⁾). Cumque Veiovis, quem inter duos lucos venerabantur Romani, Apollini φυσίος sit simillimus, prona est conjectura Alexandrum illos inter se comparasse vel potius alterum ex altero derivasse¹²⁴⁾, quemadmodum idem Liberum Romanorum ex Dionysio Eleutherensi originem duxisse — puto in libro de Roma — adfirmavit¹²⁵⁾.

Denique fr. Alexandri commemoro ex Macrobio Saturn. I c. 18, 11 a C. Müllero adscriptum, quo doctissime de Sole et Libero' [= Sebadio] Thracum disputavit. Utrum Alexandri librorum egregius Macrobii auctor expilaverit, pro certo diei nequit, quamquam veri est similius de Lycorea scribentem Alexandrum Apollinis cultu latius persequendo ad Sebadium Thracem esse delatum. —

---

123) De quibus cf. O. Jahnium, ber. d. sächs. ges. d. Wiss. 1847 p. 420 sqq.

124) Schol. ad Aen. II, 761: *quem [loenum asyli] deus Lycoris, sicut Piso ait, curare dicitur*. Jahnii p. 429 'Lycoreus' vel 'Lycores' emendandum esse ratus Pisonem hunc a vetere 'annalium' scriptore facit diversum, putatque eum vixisse vergente primo a Chr. n. saeculo. Hartungius [religion d. Römer II, 54 sqq.] corrigit 'Lucaris', consentiente, ut audio, Th. Mommseno. Facili Jahnii conjecturae obstat, quod Piso alter, Hartungio, quod Lucaris aliunde non notus. — Si exploratum esset, Alexandrum primum Lycorem et Apollinem φύσιον coniunxisse, Pisonem illum ab Alexandro pendere statuerem. —

125) cf. Plut. qu. Rom. p. 289 [i. e Iuba]. —

Index capitum.

	pag.
I. Sibyllarum indicum conspectus	1
II. De Sibyllarum indice Pausaniano	4
§ 1. De Pausania	4
§ 2. De Alexandro Polyhistore	12
§ 3. De Demetrio Scepsio	22
§ 4. De Apollodoro Erythraeo	27
III. De Sibyllarum indice Varroniano	32
§ 1. De Varrone	32
§ 2. De Anonymo	37
§ 3. De aneedoti Parisini scriptore	43
§ 4. De chronicis Paschalis scriptore	47
§ 5. De Isidoro Hispalensi	48
IV. De Sibyllarum indieibus Suidianis	51
§ 1. De Anonymi indice apud Suidam	51
§ 2. De aneedoti Parisini indice apud Suidam	53
§ 3. De Hesychii indice apud Suidam et Endociam	53
V. Eratosthenis de Sibyllarum numero iudicium	56
Epimetrum: Alexander Polyhistor περὶ Αυκωρεῖας	61

Index rerum.

- Aelianus de Sibyllis p. 38. 60.
Alexander Polyhistor περὶ Πούντης
p. 63.
Anaxandridas Delphus p. 19.
Nummus Apameensis p. 40.
Aristoteles de Sibyllis adn. 1.
Arriani Bithyniaca adn. 83.
Athenais adn. 1. p. 57.
Ausonius de Sibyllis adn. 4.*
Bacides adn. 3.
Beda p. 50.
Berosus p. 14.
Bocchus de Sibyllis p. 2.
Boeo p. 21.
Carmalon adn. 5.
Clemens de Sibyllis p. 3. 4. 54.
Cumae; annales p. 11.
periegetae p. 34.
Demetrius Scepsius p. 24. 29. 35.
Didymus adn. 70.
Diogenis L. indiees ὄμωνόμων p. 34.
Aelius Dionysius p. 3. 54.
Dionysius Scytobrachio p. 61.
Duris p. 35.
Eratosthenes p. 28.
Erythrae; nomen p. 30.
annales p. 27.
Eudocia pleniore Suida usa p. 55.
Fenestella de Sibyllis p. 39.
Gergithus et Gergithium adn. 80.
Hellanici Διευκαλωσία p. 20.
Heracliti Sibylla p. 1. 61.
Hesychii Illustrii auctores p. 54.
epitomator p. 55. 56.
Homeri farta adn. 4.
Hyperochus p. 23. 34.
Ἴδαι adn. 70.
Ioannes Lydus p. 46.
Lycorea adn. 51.
Lycorea p. 62.
Lycoreus et Lucaris adn. 124.
Macrobius adn. 78. p. 63.
Marpeus, Mermessus, Myrmessus
adn. 62.
Martianus Capella de Sibyllis p. 2. 27.
Melanacraera adn. 83. p. 37.
Moses Chorenensis p. 15. 17.
De Parnasso fabulae p. 20.
Pausanias**); compilandi ratio p. 31.
fabulae Delphicae p. 22.
fabulae ἐπιχώρια; adn. 55.
periegetae p. 11.
Photius de Sibyllis p. 43.
Piso adn. 124.
Schol. Platonica p. 42.
Plutarchus de Sib. Delphica p. 10.
Rufi μουσικα historia' p. 54.
Sabaea Sib. p. 17.
Sabbe p. 16.
Sambethe p. 16. 40.
Scamo adn. 1.
Sibylla; nomen proprium | p. 8.
adpellativum
etymologiae p. 7. 61. adn. 78.
Aegyptia p. 13.
Babylonia p. 14.
Cumanus p. 11. 58.
Delphica p. 9. 58.

*) Kiesslingio Ausonius non ad indicem sed ad tres illas Sibyllarum statuas Romae positas videtur respicere.

**) De Pausania nunc conferandum Wilamowitzii 'commentariolum grammaticum' Gryphiae 1879.

- Sibylla; Erythraea p. 23. 26. 57.
Indaea; p. 13.
tempus { p. 14.
parentes } p. 14.
nomen p. 16.
Libyca p. 8. 58. adn. 23.
Rhodia p. 47. 58.
Samia p. 58.
Tiburtina p. 58.
Troiana p. 23. 26. 58.
- Sibyllina oracula p. 14.
Suidas Pausania usus adn. 6.
Titulus Thyatirenum [C. L. Gr. II,
3509] p. 40.
Timaeus de Sib. Cumana p. 35 sqq.
Τρωϊκή apud Stephanum p. 25.
De Tyritaeo fabula adn. 122.
Varro apud Clementem p. 34.
apud Tacitum adn. 82.
-

Index locorum.

- Ampelius VIII, 16 adn. 77. 84.
[Aristoteles] Σωμ. ἀκούσμ. p. 838 a
5 B p. 36.
Dionys. Hal. ant. rom. I, 55 p. 26.
Eurip. fr. trag. gr. ed. Nauk p. 402
p. 35. 61.
Eusebius II p. 82. 84 Schöne p. 59.
Georgius Cedrenus I p. 197, 10 adn.
108.
Lactantius inst. I, 6 p. 32. adn. 79.
Livius 28, 29 adn. 80.
Lycophro Alex. 1276 p. 37.
Martianus Capella p. 159 p. 27.
Nicolaus Damascenus F. H. G. I, 41
p. 61.
Pausanias X, 12 p. 4 sqq.
- Petronius c. 48 adn. 84
Servius III, 445 p. 50.
VI, 36 p. 50.
VI, 321 p. 35.
Solinus p. 38 Momms. adn. 4.
Stephanus Byz. s. v. Ἐρυθραί adn. 71.
Λυκιόρεις { p. 62.
Λύλη } p. 62.
Μερμησσός adn.
Μαρμασσός 62.
Suidas s. v. Σατ. Ἐρυθραί adn. 1.
66. p. 28.
Tacitus VI, 12 adn. 82.
Tibullus II, 5 p. 26.
Valerius Maximus I p. 24 adn. 122.
Vergilius ecloga IV adn. 26.
-

V i t a.

Ernestus Guilelmus Theodorus Maass natus sum pridie idus Apriles anni 1856 Colbergae Pomeraniae patre Theodoro — qui iam ante hos viginti annos obiit — et Carolinae gente Bohlmann matre optima. Fidei addictus sum evangelicae. Litterarum elementis in ludo litterario Colbergensi imbutum gymnasii Colbergensis praceptores erudiverunt, e quibus plurimum Schmiederi rectoris nunc Schleusingensis disciplinae debo: idem litterarum antiquarum studium sponte in me natum suavi adhortatione et consuetudine fovit. Philologiae igitur operam datus anni 1875 aestate Tubingam adii, deinde Gryphiam me contuli ibique octo mansi semestria.

Docuerunt me per hoc temporis spatium Keller Schwabe Teuffel Tubingenses; Gryphiswaldenses Hiller, Kiessling, Lütjohann, Susemihl, v. Wilamowitz; Vogt, Wilmanns; Baier Schuppe; Hirsch. Exercitationes frequentabam Wilamowitzii, epigraphicas et metricas; Schuppii et Susemihlii philosophicas; Preuneri et Schwabii archaeologicas; Hirschii historicas et geographicas; Vogtii et Reifferscheidii germanisticas. Seminarii germanistici ut sex menses sodalis essem ordinarius, permisit Reifferscheidius; philologici sodalis extraordinarius duo semestria fui moderantibus Hillero, Kiesslingio, Wilamowitzio, ordinarius quattuor, unum senior. Eis igitur omnibus debitas refero gratias.

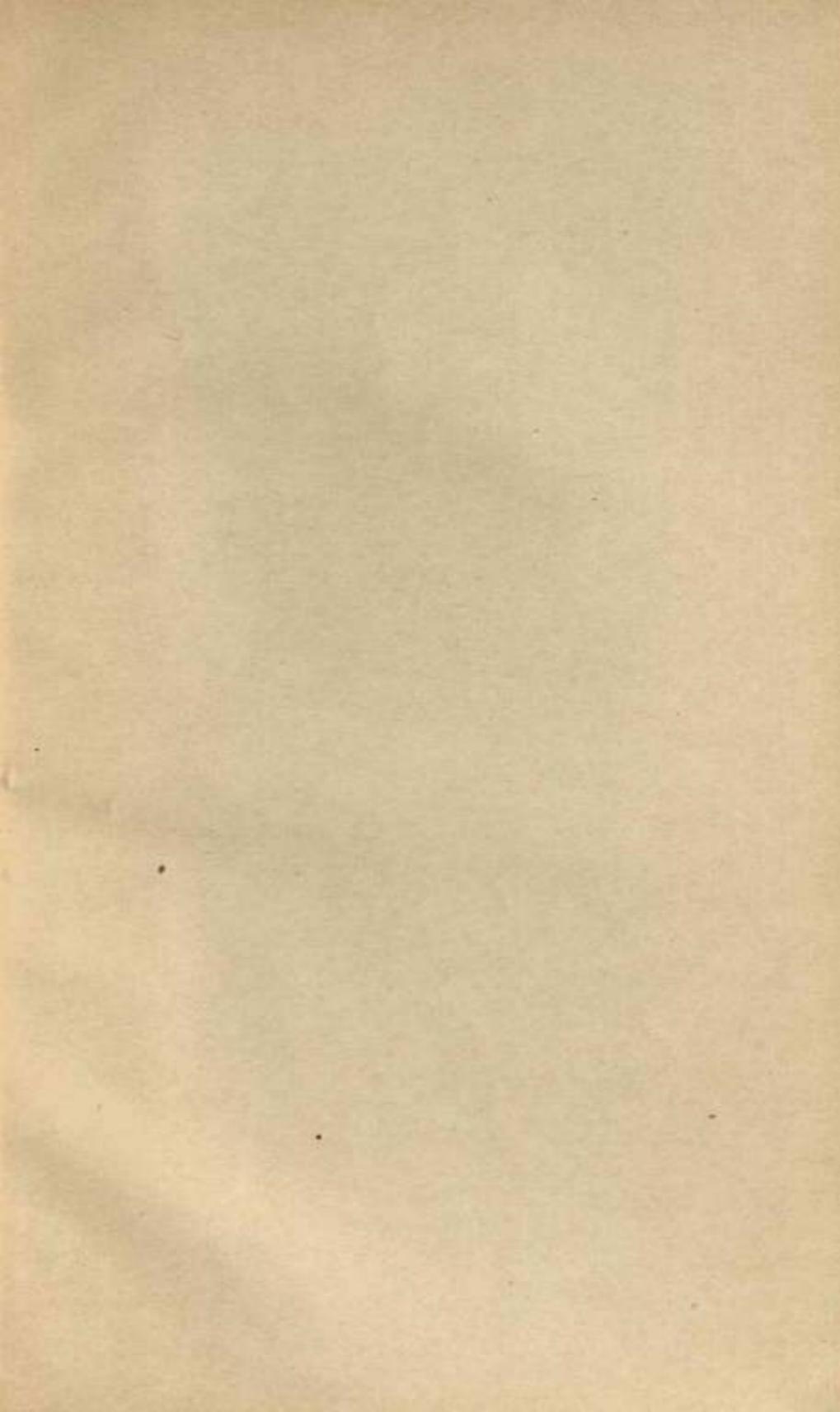
Verum exoptatissima hac occasione testari quanta in me semper fuerit Kiesslingii et Wilamowitzii benevolentia fert animus eiusque me in omne tempus profiteri pie memorem.

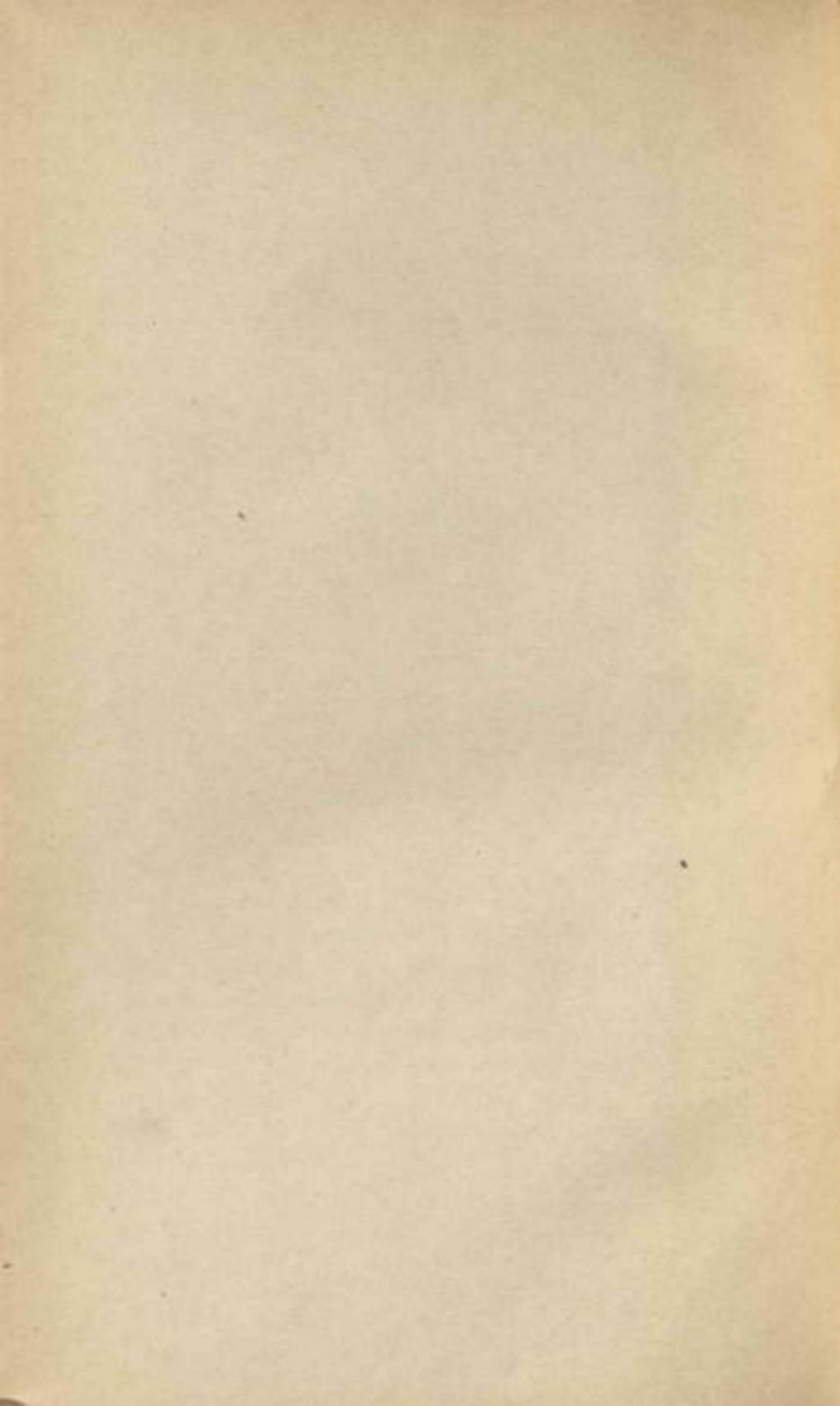

Sententiae controversae.

---

1. Eur. Alc. 30 sq. sic emendandus:
ἀδικεῖς αὐτὸν ἐνέργοντο [codd. τιμάς ἐνέργων]
ἀφοριζόμενος καὶ καταπαύων.
  2. Eur. Iphig. Taur. 957 μέγα στενάξων οὖντες' ἦν μητρὸς φονεύς spurius.
  3. Polyb. XII, 23, 8 περὶ μὲν οὖν Ἀριστοτέλους . .
ἰκανὰ ταῦθ' ἡμῖν ἔστω κτλ. [ἔσται codd. ἔσται Bekkerus].
  4. Sueton. Tiber. 56 temere editur *Xenonem quendam exquisitus sermocinantem cum interrogasset etc.* scr. Zenonem [scil. Myndium grammaticum].
  5. Seleucum Homericum non paullo post Aristarchum sed Tiberii demum aetate floruisse censeo.
  6. Epitomarum Harpoerationearum archetypus interpolationem ex Hesychio Illustrio haustam passus est s. v. Ἀναγόρας conlato Suida s. v.
  7. Auctor Diogenis Laertii IV, 2, 4 Πλούταρχος δὲ φησιν
ἐν τῷ Λυσάνδρου βίῳ καὶ Σύλλα conlectione vitarum Plutarchearum nondum usus est.
  8. Errant et veteres et recentiores qui librorum Sibyllinorum iussu sacra peregrina antiquissima a Romanis instituta esse docent.
-

UNIVERSITY OF LONDON
WARBURG INSTITUTE

